

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба IV”
Београд 22-26. април 2006,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 7, 2007, 289-343

ЖИВОТНИ ПУТ АСТРОНОМА ЂОРЂА НИКОЛИЋА*

НЕНАД Ђ. ЈАНКОВИЋ

Резиме. Миодраг Николић (1872. ? – Крагујевац 1917.), машиновођа Српских државних железница, и Јелена рођена Петровић (1877-1959) родитељи су ЂОРЂА НИКОЛИЋА, астронома. Он је њихово четврто дете. Пре њега рођени су Душан (1903.-17. 3. 1984.), Љубица – Војка (1904.-20. 6. 1973.) и Нестор (1906-1913), а после њега Михаило (1911-1916), најмлађи (НД 59, 60, према усменом саопштењу Душана Николића).

Ђорђе Николић (1908-1971) рођен је у Младеновцу 5/18 децембра 1908, а ту је и крштен; кума му је била Марија Милосављевић, гостионичарка у Београду (НД 12а, 13). У Младеновцу је породица боравила до 1915, а потом због очеве службе прешла у Скопље. Ту неће дуго остати, јер да би избегла бугарска насиља – после слома српског отпора – пресељава се у Косовску Митровицу. Породицу ту затиче аустроугарска окупација. Ни овај непријатељ није бољи, те све Николиће протерује у Краљево, заједно са многим другим Србима. Пут до Краљева превалише у запрежним колима. После извесног времена, Николићи својевољно прелазе у Крагујевац. Отац Миодраг ту је добио тифус и умро, 1917,

* Ово је необјављени рукопис из заоставштине Ненада Јанковића који је на конференцији саопштила Војислава Протић-Бенишек. Скраћеница “НП” односи се на збирку писама Ђорђа Николића, “НД” на збирку његових докумената, “НШ” – документа везана за школовање, “НВ” – за војску, “НБ” за болницу. Скраћеница “П” означава збирку писама Ненада Јанковића а “ВДн” његове белешке – можда Велики дневник. – *Прим. ред.*

остављајући три детета на бризи мајке Јелене у најтежим условима рата и немаштине (НД 59, 60).

Када су непријатељске војске протеране из Србије, Јелена Николић одлучује да се пресели у Београд. Због порушених путева морали су прво отићи у Смедерево, па одатле, 1919, допловише лађом у Београд, где ће коначно остати (НД 59, 60).

Оставши без храниоца, породица Николић живи у веома тешким материјалним условима, од мале пензије, све док синови Душан и Ђорђе нису поодрасли и почели нешто привређивати: Душан као службеник на железници, док Ђорђе даје часове из математике својим друговима, а доцније и гимназистима старијим од себе. Када беше у старијим разредима гимназије и потом као студент, имађаше доста ученика и прилично зарађиваше – могао је себи омогућити нека путовања, иако иначе веома скромно живи. Знатан број ученика имао је зато што се прочуо као одличан математичар и педагог, што му беше урођена особина. У те његове способности могао сам се и сам уверити 1935. Осим математике, предавао је латински и немачки језик, које такође добро познаваше.

Николић школовање започиње у Крагујевцу, где завршава прва два разреда основне школе, док трећи и четврти похађа у Београду, у школи “Његош”, на западноме Врачару (сада Генерала Жданова 61). У то време, а и до рата, породица је становала у улицама Милоша Великог, Сарајевској и Милоша Поцерца 16, у дворишту. Отуда се Ђорђе Николић уписује у најближу гимназију, Четврту мушку, у којој ће завршити свих осам разреда и матурирати јуна 1928 (годишње сведочанство о свршеном осмом разреду 1926/27 од 28. 6. 1927, НШ 1; Четврта мушка гимназија у Београду – извештај за 1927/28 годину, стр. 24, 26, НШ 2, НД 59, 60, 61). Поред других, професори му беху Милош Црњански и Миодраг Ристић, доцније директор исте гимназије. За време рата Јелена је са Душаном и Љубицом становала у Вишеградској улици, а после рата Ђорђе је са мајком и сестром у Дубровачкој улици 5 и најзад са сестром и њеним сином у Војводе Мишића 29.

Иако је Николић желео да студира технику, одустаје од ове намере због материјалних прилика. Уписује се на права, јер ће тако имати више слободног времена за давање часова, неопходних за живот. Међутим, права га не задовољавају, иако је неке испите положио. Према брату Душану, Ђорђе се беше упознао са Миланом Недељковићем, професором Универзитета у Београду и директором Опсерваторије (1857-1950), тада у пензији, па се под његовим утицајем опредељује за астрономију (НД 61). До познанства је дошло преко мајке Јелене. Она ми причаше у два или три маха, да се познавала са Недељковићевом супругом Томанијом (1866-1959) и пре њене удаје. Опширно је описивала њену свадбу, којој је присуствовала као девојчица, како је невеста била обучена, колики је мираз донела. Ђорђе је повремено посећивао Недељковића и од њега добио на поклон неке књиге и

друго. Обилазио га је и после рата, када је Недељковић био много стар и болестан.

СТУДИРАЊЕ АСТРОНОМИЈЕ, НЕСЛАГАЊЕ СА МИШКОВИЋЕМ

Није извесно да ли је у питању само Недељковићев утицај или је Николић, независно од њега, осетио вокацију према астрономији, али одлучио је да се њој посвети. Остаће јој веран до краја живота, негујући је са највећом љубављу и – слободно се може рећи – са песничким заносом.

Николић дакле напушта права и прелази на философски факултет. Уписује се на трећу, астрономску групу предмета школске 1932/33 године. Исте године на ову групу уписују се: Бранислав Шеварлић, Павле Емануел (као ванредни студент али идуће године је редовни), Франо Симовић (поморски капетан да би могао полагати испит за професора наутике и математике), док Слободанка Димитријевић и Олга Бранкован прелазе са прве групе, математичке, на трећу (НШ 3).

Николићеве студије почињу уобичајеним током, али убрзо долази до разочарења у професора астрономије Војислава Мишковића. Николић је свакако од Недељковића сазнао да су га са професорске катедре уклонили да би нашли место за другога. Оснивач Београдске опсерваторије, Недељковић је био њен управник од 1887. до 1924, са мањим прекидом. Уз велико залагање набавио је, на рачун репарација од Немачке, одличне астрономске инструменте, углавном астрофизичке, с намером да се поставе негде где је небо чисто, вероватно у приморју. Када је посао обавио и када инструменти почеше пристизати, пензионисан је 6. 7. 1924. (при чему закон није повређен). У тој години Мишковић докторира у Монпелијеу, а Милутин Миланковић са својим кланом припрема му долазак у Београд и заузимање катедре за астрономију по позиву, а не по конкурсу. Већ 28. 9. 1924. Мишковић у писму из Француске пита Миланковића да ли да дође у Београд, а овај му одговара да не мора, нека сачека да његова ствар прође кроз Факултет. Требало је да Мишковић буде одмах изабран за ванреднога професора, а не доцента, иако је био млад човек. Миланковић у томе успева, те је 1925. Мишковић позван да заузме положај ванреднога професора астрономије. Истовремено биће и управник Астрономске опсерваторије. (Архив САНУ 10131, оставштина М. Миланковића, кутија 10).

Није искључено да је Николићева наклоност према Недељковићу учинила да према Мишковићу заузме резервисан став, али он би свакако био превазиђен да није било других околности. Николић је био велики родољуб, југословенски опредељен. Имајући претешко детињство, када се једва састављао крај с крајем, Николић је веома ценио материјалне жртве које је народ – толико осиромашен после ратова инепријатељске пљачке – издвајао за науку. А како је пословао Мишковић? Место за нову астрономску опсерваторију тражено је од 1926, а нове зграде довршене су 1932. У међувремену, на земљишту Недељковићеве опсерваторије саграђен је високи

зидани павиљон за један инструмент. На њега је утрошено 300.000 динара, бескорисно, јер изгледа да инструмент није ни постављен у њега. Запуштени павиљон срушен је 1936, јер је део земљишта старе опсерваторије уступљен београдској општини, у замену за земљиште на Лаудановоме шанцу. То су професори морали знати. За улудо утрошени новац Николић је окривљавао Мишковића, као најодговорнијег, али и друге са Универзитета. Овој замерци додаће се и друге, када се буде сазнало за многе неправилности у трошењу народнога новца за луксузне и приватне потребе. После Недељковићева пензионисања, а пре Мишковићева доласка, управници Астрономске опсерваторије били су Миланковић и Павле Вујевић, који уствари нису ништа радили. Мишковић је издејствовао да му се за радове у 1928. години одобри износ од 130.000 динара – преко 10.000 динара месечно – а поред управника који је примао плату професора, на послу је био још само један служитељ (Архив Југославије, Мин. просвете Бр. 96824 од 19. 7. 1927.). За какве послове? Никаква трага о њима. Ускоро потом, у новембру 1927, Мишковић моли Ректорат да Астрономска опсерваторија добије једног помоћника, и то госпођу Анријету Мишковић (Архив Србије, Астрономска опсерваторија Бр. 115 од 11. 11. 1927, деловодник Ректората Бр. 3531, 0/12 од 14.11. 1927.). А њене квалификације за помоћника управника? Бивша учитељица у Француској!

Још у једноме погледу Мишковић ће разочарати Николића. Мишковић беше слаб предавач. Иако је на црну таблу преписивао из неке своје свеске, правио је многобројне грешке. Није било ваљда ниједнога часа, а да га студенти у више махова не исправљају. Најчешће би то био Николић, као најбољи математичар. Исто мишљење о предавањима имахау и остали студенти, али остајаху више уздржани.

Др Војислав Грујић (1903-1944) скренуо ми је пажњу на многобројне Мишковићеве пропусте у његовој КОСМОГРАФИЈИ, Београд 1931. и 1937. Много доцније, када је у обновљеном Астрономском друштву председник био др Радован Данић (1893-1979), једном приликом рекох му да Мишковић не зна астрономију. Данић ме сумњичаво погледа, сматрајући да то кажем због сукоба који постојаше између Мишковића и Астрономског друштва, пре рата. Међутим, нешто потом Данић исприча како је на улици срео Мишковића и упитао га: да ли Сунце прво кулминира у Београду или Лондону? А Мишковић му на то одговори, каже Данић: Драги мој докторе, није то тако једноставно, него дођите једнога дана к мени у Академију, па ћу Вам све лепо објаснити. После таквога одговора Данићу се учини да је питање кулминације веома сложено, али дошавши кући посумња у овај свој закључак, те потражи телефоном Перу Ђурковића (1908-1981), који га упућиваше у астрономију када заједно беху у заробљеништву. На исто питање Ђурковић му као из рукава одговори: Па наравно, прво у Београду. Објасни и зашто, у неколико речи. Данић рече како се зато чудио Мишковићеву одговору. На то му ја рекох: Када сам споменуо да Мишковић не зна астрономију, мислили сте да то кажем зато што га мрзим. Међутим,

mutatis mutandis, на Мишковићево питање Вама: где се налази слепо црево, са леве или десне стране? Ваш одговор требало би да буде: Драги мој професоре, није то тако једноставно, него дођите једнога дана к мени у просектуру, па ћу Вам све лепо показати. Не треба схватити да је по мојему мишљењу Мишковић потпуна незналица у астрономији, али у неким случајевима починио је крупне грешке (в. ЗАПИСИ И СЕЋАЊА, Београд 1984, 120-125).

У Мишковића се нису разочарали само Николић и студенти његова времена, већ и многи други, иако о томе нема непосредних изјава. У једном интервјуу Мишковић каже да је некада "на катедри имао по 150 и 160 студената, а сада их је најмање десет пута мање!" (ПОЛИТИКА од 18. 5. 1975.). Посмотри ли се документација, лако ће се установити да је оволики број студената астрономије чиста фантазија. У Архиву Србије постоје матичне књиге студената са подацима о броју студената на појединим групама наука предаваним на Филозофском факултету. У школској 1923/24 години у V групу, астрономску, уписали су се следећи студенти: Василије Симић, Љиг; Даница Коларевић, Чачак; Добрила Нешковић, Београд; Здравко Синовчевић, Земун; Златко Поповић, Београд; Зорица Павловић, Рума; Јованка Илић, Књажевац; Јулија Узелац, Н. Карловци; Коста Петковић, Солун; Лука Љумовић, Подгорица; Милан Велић, Рудник; Милан Илић, Београд; Милан Милосављевић, В. Поповић; Милица Цветковић, Врбовац; Милоје Добрашиновић, Беране; Милоје Протић, Београд; Милош Павловић, Зајечар; Мирослав Рочанин, Крагујевац; Милојко Јефтимијадес, Београд и Стојан Павловић, Београд – свега двадесет. Они нису могли дипломирати за Недељковићева времена, па ни онај један који се први уписао, 1920, и био на четвртој години. Ниједан није дипломирао ни код Мишковића – сви су се разбежали. По новој Уредби астрономија је у III групи предмета, а школске 1928/29 у ту групу уписују се: Александра Јовановић, Миленко Милић, Миливоје Милојковић, Милева Мујић, Надежда Спасић, Милева Банић, Тодор Васиљев, Александар Струнцилић, Ема Хабер, Михаило Марић и Нићифор Јовановић – свега једанаест, при чему је неким то био пети, шести или седми семестар. Ниједан од њих није дипломирао.

Матичне књиге нису сасвим поуздане. Као пример може се узети зимски семестар 1932/33 године, јер се у њему не води ниједан студент, а у летњем само Олга Бранкован. Следеће године, 1933/34, као студенти астрономије, поред Бранкованове, у зимском семестру уписани су у матичну књигу Ђорђе Николић и Франо Симовић, а у летњем још Павле Емануел, Ћирил Поч и Благоје Пауновић. Подаци о зимском семестру 1934/35 показују да су астрономију студирали Слободанка Димитријевић, Павле Емануел, Ђорђе Николић, Ненад Јанковић, Анатолије Шестопапов и Душица Гавриловић. Наведимо још 1935/36 школску годину, када су на III групи Павле Емануел, Слободанка Димитријевић, Ненад Јанковић, Милан Стојковић и Франо Цаглевић – последња двојица поморски капетани, као Симовић. Иако у матичним књигама има пропуста, оне ипак одражавају, ако не сасвим верно

бар приближно, колико је студената било на појединим групама у одређеним годинама.

Међутим, и када се изброје сви студенти астрономије уписани у матичне књиге између два рата (у годинама за које нису дати подаци није могло бити већих промена) неће их се сакупити 150, а поготово не у једној години, као што Мишковић самоуверено тврди. Уствари, прву диплому о завршеној астрономији на Философскоме факултету у Београду, и у земљи, добила је Слободанка Димитријевић, 1936. Сви остали наведени студенти прешли су на друге групе или факултете, или напустили студије.

Чим се среташе на студијама, 1932, Николић Емануелу и Симовићу поче говорити о оснивању неког астрономског удружења, јер таквога не беше у Југославији. озбиљнији разговори вођени су 1933, а тада Николић путује у Загреб, јуна, не би ли испитао како се тамо гледа на оснивање астрономског удружења. Иако је разговарао са свима који би по струци могли бити заинтересовани, вратио се без озбиљније подршке. Умесно је поставити питање: зашто Николић није подршку за оснивање удружења прво потражио у Београду, међу зналцима астрономије? Уколико се ради о Мишковићу, одговор је већ изложен, а што се тиче Мишковића, свакако је оценио да он, као велики господин, не би се упустио у сарадњу са некаквим студентима. Војислав Грујић је у то време у Стразбуру, где ради на докторској дисертацији, а Франо Доминико (1903-1987) је тек 1932. дошао у Београд као избеглица из Истре.

Оценивши све околности, Николић и другови одлучише да се ослоне на сопствене снаге, да оснију астрономско удружење студената. Николић написа правила и поднесе их на одобрење Ректорату 24. 11. 1933. Када се бејаш уписао на астрономију, летњег семестра 1934, очекивала се одлука Ректората. Тада се упознах са Николићем и осталима који посећиваху предавања и сазнадох за намеру да се оснује Академско астрономско друштво Универзитета у Београду. О потоњем прегалачкоме раду Ђорђа Николића у овоме Друштву говоре ЗАПИСИ И СЕЋАЊА, Београд, 1984.

Летњи распуст 1934. и друге обавезе прекинуше моје дружење са Николићем и осталим студентима астрономије, али оно се обнови у јесен 1934, са почетком предавања. Посебно са Николићем почех се више дружити од децембра 1934, па сам често гост у његовоме дому и он у мојем (ВДн 122, 123, 125, 130). Убрзо је Николић придобио наклоност целе моје породице, па се развило пријатељство између моје и његове породице, праћено узајамним посетама. Уз обавезну кафу коју је пио у великим количинама договарасмо се о пословима Друштва, о томе како да се домогнемо једног астрономског инструмента, па и о покретању часописа и његову уређивању. Када стиже лето 1935. Николић је скоро свакодневно долазио у наш врт и показивао ми прво тригонометрију, већ доста заборављену, па диференцијални и интегрални рачун (ВДн 133, 136, 137; П 1935/8, 19, 21, 29). Тада се и лично уверих како је Николић на само одличан математичар, него и одличан педагог, који на лак и једноставан начин уме да објасни и најтеже проблеме.

У ово време, па до одласка у Француску, Николић поред живог рада у Друштву и његову часопису *SATURN*, пише велики број чланака за београдске и загребачке листове, популаришући астрономију. Одржао је и више предавања.

СТУДИРАЊЕ У СТРАЗБУРУ

Због сукоба са Мишковићем, који није одржао обећање у вези са инструментом – једним од оних који лежаху у подрумима Астрономске опсерваторије – поста јасно да Николић нема услове за настављање студија у Београду. Излаз се видео у добијању стипендије за студирање у иностранству. Истина, по сачуваноме писму Бранка Лазаревића, југословенског посланика у Варшави, изгледа као да је Николић већ крајем 1932. желео да добије неку стипендију, али му Лазаревић одговара да не може помоћи (НП 1/32 од 20. 12. 1932.). Вероватно је Грујић сугерисао Николићу да се определи за Стразбур, где је он, Грујић, провео две године и одбранио докторску дисертацију. У Стразбуру је у то време астрономију предавао један од најпознатијих француских астронома, Данжон (André Danjon) истовремено управник тамошње опсерваторије. Може се претпоставити да је Грујић препоручио Николића, а Данжон одговорио да га прима. Што се тиче француске стипендије, за њу би највише заслуга имала Жозета Драгутиновић (1890-1974), коју је Николић упознао када је за дневник ВРЕМЕ писао чланке из астрономије; она је била чланица нашега Друштва, па и чланица Управног одбора. Обезбедивши стипендију Николић је отпутовао за Стразбур 25. 10. 1937. (ВДн 183).

Са Николићем сам се често дописивао док је боравио у Стразбуру, од јесени 1937. до јесени 1939. Нажалост, доста његових писама морао сам уништити за време рата. Наиме, он је у већем броју писама за Хитлера, нацисте и Немце уопште употребљавао такве изразе, да би за њега били погубни ако би доспели Немцима у руке, што се лако могло десити у случају да претресају мој стан. Отуда ће његов боравак и рад у Стразбуру бити описан на основу мањег броја писама, других података и сећања.

У Стразбуру Николић не затиче Данжона, тада у Паризу. Можда зато није одмах добио стипендију, али му дадоше бесплатну собу; опсерваторију ће обићи 31. 10. 1937, а сутрадан ће се уписати (П 1937/66 од 31.10. 1937.). Одмах поче слушати предавања из опште математике (*mathématique générale*). Каже да их доста добро разуме и да ће полагати у јуну "ако Бог да". Истовремено поче радити на меридијанском инструменту са Исом (Joseph Huss), тамошњим астрономом (П 1937/70 од 9. 11. 1937.).

И пре одласка у Француску Николић је имао – то је доцније установљено – чир у стомаку или дванаестопалачном цреву, али на њега не обраћаше пажњу, те претериваше у пушењу и пијењу кафа. Већ у првоме писму он се жали на храну (П 1937/66), а хранио се у студентскоме дому "Gallia". На моју примедбу да француска храна не би могла бити лоша, али да нема јела које

прави његова мајка, одговориће да није толико размажен, али да је у "Галији" храна "за свиње а не за људе", те отуда "почиње сва моја трагедија", са свакодневним ужасним боловима у трајању од по три часа. Био је 7 дана у болници, опоравио се, "дошао к себи"; поново ће ићи у болницу, ради прегледа, али неће се враћати кући "макар овде и цркао, јер више не могу доћи до овога до чега сам сада дошао. Болова и мука ће бити доста, то знам, али поуздајем се у Бога. Сва срећа што ми је срце јако као и плућа". Почео се хранити у хотелчићу Војске спаса, званом "Croix bleu", где има строгу дијету, двопек и кисело млеко, по лекарској препоруци; повратио је изгубљену тежину (П 1937/69 од 14. 12. 1937.).

Почетком 1938. био сам у Стразбуру два месеца. Не обавестивши Николића унапред, изненадих га на опсерваторији 14. 2. 1938. Отада смо свакодневно на ручку и вечери, прво у "Croix bleu". У жељи да се лично уверим у каквоћу хране у "Галији", пођосмо да је окушамо. Била је добра и разноврсније него у "Croix bleu", али справљена на француски начин. Николић признаде да је храна сада много боља, те смо отада стално ту обедовали. Николић је у "Галији" и становао, сам, у доста великој соби на трећем спрату.

Николићевим начином живота био сам веома незадовољан и свакако о томе писао Драгутиновићки, која ми отписује у Стразбур и каже да је добро што сам тамо да му се нађем у тешким тренуцима: "Ваљда дете већ пузи сада и лакше ће Вам бити да га пустите да својим сопственим крилима лети" (П 1938/16а). Обоје смо га волели и стога брига за његово здравље о којем он сам није довољно водио рачуна, па је било доста пољуљано његовом немарношћу и жељом да што више ради и постигне. Цели дан му је пролазио у раду, без одмора и разоноде: само предавања, посматрања, а остатак дана учење до дубоко у ноћ, па и до зоре. У соби, на столу претрпаном књигама и свескама, решо са великим лонцем за кафу – да не би заспао – и гомила опушача. Кретање само од "Галије" до опсерваторије и натраг, око 5 минута. У близини опсерваторије лепа парк са вештачким језером – не зна за њега, а ја га открих после 2-3 дана боравка. Ниједном није прошетао по занимљивоме граду, пуном старих кућа, река, канала и мостова, ни био у биоскопу, музеју или имао било какву разоноду. Почех га скоро силом терати да са мном прошета по парку или улицама, да посетимо катедралу, музеј Rohan, свратимо у посластичарницу (П 1938/4, 7). Нарочито се окомих на његово пушење, заиста претерано. После много мољакања, па и претњи да ћу престати са дружењем, Николић рече да се не може одрећи пушења, али би могао прећи на лулу, што је мање штетно. Купих му лулу, па је неко време користио, али по мојем одласку вратио се цигаретама. Једном смо заједно отишли у Нанси, на обданицу, 3. 3. 1938: доста смо шетали, посетили два музеја, обишли многе књижаре и антикварнице (П 1938/8, 9). Из Нансија се јависмо дописницом Павлу Емануелу, а он у одговору написа како се Мишковић обрукао приликом приказивања једнога филма из два дела, у сали Коларчеве задужбине.

Из Стразбура кретох 11. 4. 1938, остављајући Николића у доста добром здравственом стању и расположењу. Обећа да ће се више старати о себи и отићи лекару. Донесох пун кофер његових књига које му привремено не беху потребне.

Пре мојега доласка у Стразбур Николић је морао примити писмо Душана Стојановића, из Централног пресбирора Председништва владе, са датумом 10. 2. 1938. Стојановић га извештава да је писао др Марковићу и молио га да Николићу "на сваки начин омогући даље студије у Француској". Истовремено он моли Николића да заборави прошлост и мисли само на своју будућност, да не покреће старе ране; такође препоручује да се Николић обрати др Марковићу (шаље адресу: 131 bis, Bd St. Germain, VI (Paris)), и послуша његов савет (НП 6/38). У питању је др Милан Марковић, раније доцент Философскога факултета у Београду (за књижевност), а сада је у Паризу надлежан за стипендије Југословена (усмено саопштење Виде Јанковић од 17. 6. 1986.; Универзитет у Београду, Публикације Ректората 40, Преглед предавања за зимски семестар школске 1934/35 године, стр. 67). Николић је ступио у везу са Марковићем.

Вероватно да би се распитао о Николићу, Марковић се обраћа Војиславу Мишковићу, јер се ради о студенту астрономије, па му Мишковић својеручно пише мишљење 2. 3. 1938. Фотографију тога писма добих својевремено од Николића, а Мишковићево мишљење морао му је послати сам Марковић. Из овога писма јасно се види Мишковићев стил: полуистине и неистине.

По Мишковићу, Николић је почео студирати права па "дошао на математику, односно астрономију, провео пет семестара па прекинуо студије и отишао у новинаре". Није тачно, јер Николић никада није био новинар, иако је повремено писао чланке из астрономије за *ПРАВДУ*, *ВРЕМЕ* и *ПОЛИТИКУ*, па и неке загребачке листове. Једино је неко време био хонорарни преводицац Новинске агенције "Авала" (легитимација од 5. 3. 1937, НД 2). Када је "отишао у новинаре", наставља Мишковић, "почео је да води најинфамнију кампању против Опсерваторије и мене и води је, с времена на време, и данас". Опет неистина. "Кампања" је била један једини чланак у првоме броју *САТУРНА*, од 1. 2. 1935, у којем се Николић осврнуо на лоше стање астрономије у нашој земљи, уопште, не помињући Мишковића, а чланак није био уперен против Астрономске опсерваторије. Мишковић је и у другим приликама настојао приказати да је Николић против једне државне установе, па према томе и против државе. Тачно је, међутим, да је Николић подстакао Велибора Глигорића (1899-1977) да напише један чланак у *ПОЛИТИЦИ* од 25. 5. 1934, са критичким освртом на рад Астрономске опсерваторије (*ЗАПИСИ И СЕЋАЊА*, 64-67). Мишковић није објаснио како је Николић из Стразбура спроводио "кампању" против њега, преко којих гласила или неким другим средствима. Тако нешто није ни постојало, па је оно Мишковићево "и данас" најобичнија лаж (волим да

ствари означим правим именом), уколико се уопште може радити о "кампањи".

Што се тиче "пашквила" слатих министру просвете и ректору, о којима Мишковић пише Марковићу, тачно је да је Николић разговарао са министрима и ректорима у настојањима да Астрономско друштво добије један од инструмената Астрономске опсерваторије, што је Мишковић 13. 12. 1934. свечано обећао студентима, па порекао (*ЗАПИСИ И СЕЋАЊА*, 73).

Мишковић наставља да се Николић у јавности појављивао час као члан Француског астрономског друштва, час као председник Астрономског друштва, час као астроном, а уствари био је недовршени студент. Николић се појављивао у јавности – може се тако сматрати – само када је држао нека предавања, или када је писао чланке у новинама. Ове чланке потписиваше својим именом и презименом, или неким иницијалима, а ниједан није потписао као члан било којег друштва. Мишковић пише само уопштено, не наводећи ниједан доказ или пример, а то није ни могао учинити, јер их нема. Николић је био председник Академског астрономског друштва, изабран на скупштинама од 22. 4. 1934. и 13. 12. 1934, па је имао право да се тако потписује, а то је чинио само на актима Друштва.

Мишковић још тврди да Николић у Стразбуру "није помоћни асистент, нити такво звање постоји, него, можда, студент или волонтер". Неистина. Студент је био, али и асистент. Данжон, управник опсерваторије у Стразбуру, у уверењу издатом 14. 8. 1945, пише да је Николић на његовој опсерваторији радио од новембра 1937. до августа 1939. "en qualite d' assistant auxiliaire" (НШ 9), дакле као помоћни асистент. За постављење управо на то звање дала је сагласност Direction de l' Instruction publique d' Alsace et Lorraine – Académie de Strasbourg 30. 11. 1937, па се из ње такође види да је Николић као помоћни асистент примао накнаду од 100 франака месечно почев од 1. 11. 1937. (НШ 47). Мишковић на крају подвлачи да би француска влада могла дати стипендију некоме који би је боље користио. Тако се он бринуо за астрономски подмладак у Југославији, али његова пашквила није имала успеха. Због претерано злобног писања – у жељи да се Николић што више оцрни како би му се онемогућило продужење школовања – Марковић је морао посумњати у веродостојност Мишковићевих тврдњи, а можда је с неке друге стране (Стојановић?) добио о Николићу другачије податке. Тако је Николићу ипак продужена стипендија, можда уз подршку стразбуршког универзитета. Сагледа ли се шта је Николић урадио и поред страшно тешких животних услова, схватиће се да француска стипендија није узалудно дата.

Са горњим у вези Николић ми у једном доцнијем писму јавља: "Рекао сам ти да ја М. нећу да пишем писмо, јер је оним његовим писмом све прекинуто између нас" (П 1938/100 од 7. 11. 1938.). То би могло бити само Мишковићево писмо од 2. 3. 1938. упућено Марковићу. Тиме би се могла објаснити Николићева реакција на моје питање, претпостављам, да ли би се измирио са Мишковићем. Са питањем стипендије повезано је и писмо

Богдана Смиљанића, генералнога конзула у Мецу, од 12. 1. 1939, којим извештава Николића да је стигла стипендија за јануар (то ће вероватно бити југословенска стипендија, јер је француска истекла). Смиљанић пише да Марковић није долазио у Мец, спречен другим послом, али ваљда ће доћи у фебруару, као и да би било најбоље да Николић повуче тужбу и олакша поправку односа са Мишковићем, о чему су њих двојица, Смиљанић и Николић, већ разговарали. Такође сматра да Николић не треба да поставља услове за повлачење тужбе (НП 15/39). Може се закључити да је Николић тужио Мишковића за увреду и клевету, али сада нема сачуване судске архиве из те године. Питање тужбе није било решено ни до 14. 3. 1939, јер Николић пише како "за мој процес не знам много. Знам, да се тужба вратила Окружном суду, а г-ђа Драгутиновић не уме много да објасни. Зато сад ја ћутим и чекам резултат..." (П 1939 г.).

Николић долази из Француске ваљда крајем јуна 1938. – знам да смо били заједно 2. 7. 1938. (ВДн 196) – али се није дуго задржао. Већ 21. 7. 1938. жали се Драгутиновићки како је у Стразбуру морао сам вући ствари у своју собу на трећем спрату (П 1938/80а). Поново је у Београду 30. 8. 1938, када прича да је Стразбур евакуисан (ВДн 263). У случају рата, и универзитет и опсерваторија преместили би се некуд у унутрашњост Француске. У Стразбур се враћа 12. 10. 1938, па се жали како је морао одмах свакодневно посматрати, а 19. 10. 1938. има испит, писмени, са темом "La précession des equinoxes et les coordonnées moyennes". Израдио га је на 8 страна и био задовољан. Затим је 21. 10. 1938. имао travaux pratiques écrits. Усмени испит био је 22. 10. 1938. На њему је, пише, нешто забрљао, због језика и преморености, али је и њега положио. Зато ће сада радити нешто за себе, а један час дневно посветиће учењу француског и енглеског (П 1938/98). Спремаће се и за следећи испит, из механике, најтежи, као и за тешку математику, у јуну 1939. (П 1938/100).

За помрачење Месеца од 7-8. 11. 1938. припремају се сви тамошњи астрономи – Николић би асистирао Данжону на великоме рефрактору. Облаци онемогућише посматрање, иначе би Николић о њему нешто написао за *САТУРН*. А да би ме задовољио, извештава да је био у "Orangerie" (парк), док у биоскоп не иде јер нема времена (П 1938/101) – бар неки напредак!

Крајем ове године Николић иде у Париз, где се нада сусрету са познатим француским астрономом Минером (Henri Mineur). Изгледа да га није срео, али разговарао је са Косановићем о планетаријуму за Београд (П 1939/а од 5. 1. 1939; *ЗАПИСИ И СЕЋАЊА*, 171).

У следећој години, 1939, Николић не пише скоро ништа о здрављу, што би значило да је задовољавајуће. Сачувано је писмо лекарке Alice Fitzekam, интернисте, од 3. 1. 1939, у којем га позива на разговор, али не види се о чему (НП 14а/1939). Жали се, 17. 1. 1939, на многобројне радне обавезе, јер свакодневно посматра горње и доње пролазе Северњаче, такође и Сунце, али и поред тога још се заноси неким радовима за Астрономско друштво. Здравље га засада добро служи (П 1939/в). Са почетком лета Николић добија

од Данжона и Лалемана (Lallemand) задатак да проучи све о Влашићима, па је снимио четири плоче, две фотовизуалне и две фотографске, да би упоредио налазе – огроман рад али занимљив, па о томе опширно пише (П 1939/15б и од 8. 6. 1939.). Сачувани су позитиви вероватно тих плоча. Током студија Николић је поред меридијанске службе учествовао, са Лалеманом, у радовима на фотографској фотометрији, а истодобно, за своје личне потребе, бавио се историјом југословенске астрономије (Данжоново уверење од 14. 8. 1945, НШ 9, 10).

У једном од несачуваних писама, ваљда с краја јула 1939, Николић ми беше јавио да је нашао астрономски објектив који би се могао повољно купити, али он нема новаца. Волео би да то буде наш заједнички објектив, па када се врати у Београд да од њега начинимо дурбин. Послах му телеграм с налогом да га купи, а писмом да шаљем новац, 1000 франака, које он беше позајмио од Бослера, управника марсејске опсерваторије (Jean Bosler, 1878-1973). Одговориће 5. 8. 1939. да већ сутра одлази по објектив (од два сочива, пречника 110 мм, жижне даљине око 165 цм, поље вида 54"). Каже да је изврстан, а Цајсов би стајао 400-600 марака. Помиње и неки окулар и Цајсов фото-објектив, за које треба додати још 200 франака. Неко ће објектив донети у Београд, или он лично (П 1939/16а). Објектив је донео у Београд неки католички поп или калуђер, на путу за Бугарску – остави га мојима јер ме не затече у кући. За време рата њиме сам снимио помрачење Месеца, а доцније склепао неко постоље и цев. После рата овај "инструмент" дадох на употребу Јосипу Славенском (1896-1955), па је њиме посматрао небо са своје терасе у улици Светога Саве 33. Његова удовица Милана тражила је да га уклоним, па сам скинуо објектив и окулар, а за остало рекао јој да га баци. Изненадих се сазнавши, доста доцније, да је тај "инструмент" доспео у музеј у Чаковцу (*ВАСИОНА* 1956, 19; *ПОЛИТИКА* од 18. 7. 1980). Објектив сам потом позајмио своме зету Стефану Стевовићу (1902-1986), који за њега даде начинити цев од пластике. Када га он више не могаше користити, објектив поклоних Народној опсерваторији. У то време Николић је за мене купио дело П. Апиана, али јавља да ће морати да га "једе", њега и друго, јер је остао без средстава за живот. Овај издатак, 2000 франака, надокнадио сам му, али тек октобра, јер беше напустио Стразбур.

Стразбуршки универзитет и опсерваторија евакуисани су у Clermont–Ferrand, Puу de Dôme, па је Николић јавио својима да ће накнадно послати адресу. Адреса није била позната до почетка октобра (П 1939/44), а из Ружијеова писма (G. Rougier + 10. 3. 1947.) Драгутиновићки од 25. 10. 1939. закључује се да је Николић после Клермон-Ферана неко време био у месту Ste Eulalie d' Ans, Rhône, и то од почетка септембра, одакле је отишао у војску као добровољац (П 1939/48).

ФРАНЦУСКИ ДОБРОВОЉАЦ

Вест да је Николић ступио у француску војску као добровољац запрепастила је и забринула све њему блиске у Београду. Знано се да не воли војску, а због здравственог стања био је оглашен за привремено неспособног. Зато је његов поступак изгледао несхватљив и неразуман. Међутим, у писму од 5. 8. 1939. он беше јавио да му је стипендија додељена до августа, али је није примио ни за јул, па зато моли да Војина Ђуричића (1888-1944) подсетим да се за њу заузме (П 1939/16а). Сада је свакако примао југословенску стипендију, иако у архивама нема о томе доказа. Сумњиво је да је Ђуричић нешто успео, јер је у међувремену избио рат. Услед тога није искључено да је, поред мржње према Немцима и фашизму, на ступање у војску утицало и то што је остао без средстава за живот. Могао је, међутим, рачунати да ће у време опште мобилизације лако наћи неки посао.

Последња вест о Николићу из ове године јесте поменуто Ружијеово писмо од 25. 10. 1939. – одговор на Драгутиновићкино писмо од 11. 10. 1939, када је, свакако, Николић јавио да се са њиме може општити преко Ружијеа. Николић је обавестио Ружијеа да је напустио *Ste Eulalie d' Ans* да би се придружио јединици у коју је упућен. Француз још не зна где ће то бити, али послаће Николићеву адресу чим је прими. Додаће како не сумња да су Срби исто толико привржени слободи као Французи, па се нада да ће сачувати ово толико драгоцену благо, како би Европа опет живела у миру. Пред затварање овога писма Ружије добија Николићеву адресу: G. Nicolitch, matricule 2254, CAL, 1er Régiment de marche des volontiers étrangers, Camp de Barcarès, Pyrénées Orientales (П 1939/48), на крајњем југу.

У Клермон-Ферану Николић је дакле само кратко време – ваљда крајем августа и почетком септембра, када станује у 9, rue Fongière, да би потом прешао, такође привремено у *Ste Eulalie d' Ans*, до добровољног укључивања у француску војску, 22. 9. 1939, у 21e Régiment de marche des volontiers étrangers, а то је пешадијски пук; место регрутовања било је Périgueux, Dordogne, југозападно од Клермон-Ферана (акт о демобилизацији од 26. 6. 1945. Бр. 2457, НВ 13; Déclaration од 10. 12. 1941. Бр. 1246/A-41/B, НВ 3). Постоји, додуше, извесна нејасноћа у списима, јер пуковник de Buissy као командант 1e Régiment de marche des volontiers étrangers, потврђује да је добровољац Николић, matricule 2254, Strasbourg, quai Ditrich, 1-2 (стара адреса) у његовоме пуку од 22. 10. 1939. и биће до краја непријатељстава (certificat de présence au Corp du 28. 12. 1939, издат у Barcarès-у, НВ 1). Може се претпоставити да је Николић прво био, месец дана, у 21. а потом у 1. пешадијском пуку. Доцније, али непознато када, Николић је произведен у каплара, као што се види из других исправа.

С обзиром да се Николић крајем 1939. налазио на крајњем југу Француске, могло се понадати да ће његов пук, толико далеко од фронта, бити као нека резерва или служити за унутрашње обезбеђење. Докле се он тамо налазио није познато, али када се борбе проширише дубоко у

унутрашњост Француске и његов пук био је међу јединицама које у њима учествоваху. Међу Николићевим списима налази се војна секција једнога дела *dér. Maine-et-Loire* (НВ 2), на западу Француске, близу ушћа Лоаре. На њој су плавом бојом обележени положаји немачких трупа и линија до које су допрле у својем надирању у подне 12. – вероватно јуна 1940. (пред закључење примирја), јер месец није означен; истакнута су и места француске 4, 5. и 6. пешадијске дивизије. Зашто би се у Николића нашла ова секција, ако се није борио у области на њој приказаној? Он је заиста и заробљен у близини, код места *Allain* на дан 22. 6. 1940. (Но. 2457 од 26. 6. 1945, НВ 13). Николић је причао, после рата, да су једне ноћи маршовали у правцу који за војнике беше тајна, али при пролазу кроз једно село чуше преко звучника како његова јединица управо пролази кроз то село и куда иде. По налогу из Москве француски комунисти борили су се за слободу Шпаније, али после споразума о сарадњи Москва-Берлин не и за слободу Француске, него за њен пораз.

О Николићеву боравку у заробљеништву постоји само један документ. Из њега се види да је све време био у Сталагу XII F Saarbours (Déclaration, *Hôpital d' Instruction Desgenettes*, Lyon, 1246/A – 41/B, НВ 3). Недостају писма. Као француски заробљеник Николић се свакако не могао дописивати са неким у Југославији, али изгледа да одржаваше везу са Бослером и Ружијеом. Но ни општење са њима из Југославије не беше лако, нарочито после окупације Југославије. После дуга времена без вести, на упитнику Међународнога комитета Црвенога крста у Женеви, затражих 23. 7. 1941. од Бослера да ме обавести о Николићу (то је први сачувани податак). Његов одговор стиже на истоме упитнику – јавља 8. 10. 1941. да је Николић још заробљеник, сада добро, дописује се са њиме. Опет дуго без вести, те се Драгутиновићка обраћа Бослеру, свакако преко Црвенога крста, остављајући на истоме упитнику концепт из којег се види да немамо вести од јула (1941) и Бослеровог одговора од 8. 10. 1941, да је мајка забринута, те моли за повремена обавештења; ова порука послата је 21. 2. 1942. (П 1941/13а), када се није знало да је Николић ослобођен заробљеништва.

По ономе што је Николић причао, боравак у заробљеништву није био нарочито тежак, али му се здравље стално погоршавало, због оскудне и лоше исхране, неподобне за њега. Са групом заробљеника радио је неко време на одржавању железничке пруге. Оно ломљено камење које се расклимало или померило, требало је пијуком вратити испод шине и утврдити. У току једнога дана група је имала задатак да то учини на одређеној дужини пруге, ваљда који километар. По обављеноме послу, често много пре истека раднога времена, одмарали би се, што немачки војник-стражар није замерао, шта више са њима би причао. Али дође други стражар и поче их терати да и после испуњене норме наставе са радом до краја раднога времена. Да би му доскочили, заробљеници би једним ударцем пијука избацивали добро углављено камење, па би га потом полако враћали натраг – радили успорено, тако да у току радног времена не пређу више од прописане дужине пруге.

Немац је то приметио, викао, беснео, али не могући изменити норму, најзад је попустио. После пораза југословенске војске у логор дођоше неки српски заробљеници, па је Николић послужио као тумач. Србима даваху теже послове, па један од њих пред немачким војником рече: "Тешко је Србин бити!" Немац затражи од Николића превод, а када га чу поштедео је овог нашег заробљеника, бар привремено.

Због погоршаног здравља Николић буде ослобођен тешких послова, па је додељен као посиљни једном официру. Причаше да му је тада било сасвим лако, јер се посао састојао од спремања собе и ситних услуга, а официр се пристојно понашао. Када је, најзад, установљено да ће Николић морати на операцију, отпуштен је из логора 9. 12. 1941, с тим да буде враћен у Клермон-Феран, rue Fongière бр. 9 (НВ 3). Међутим, он се још неко време водио као каплар заробљеник – ваљда на одсуству – па је демобилисан тек 26. 6. 1942. (Attestation од 8. 8. 1945, НВ 4). После рата добио је од Националне службе бивших бораца и жртва рата легитимацију са важењем од 10. 6. 1968. до 9. 6. 1973. (Carte du combatant No 744636, НВ 44).

По повратку из логора Николић се задржава у Лиону. Вероватно одатле извештава Данжона о својем повратку, па му он поручује 19. 12. 1941. да може без бојазни доћи у Клермон-Феран, где ће га сматрати као једног од многих ученика којима замењује родитеље (НП 19/41). У Лиону је Николић био 26. 12. 1941. на лекарскоме прегледу. Нађено је да има чир на дванаестопалачноме цреву и предложено је 2 месеца опорављања у Клермон-Ферану. Исту дијагнозу утврдио је и 60 дана опорављања прописао и шеф војних лекара болнице "Edouard Herriot" у Лиону, 26. 1. 1942. (Service de santé, certificat de visite, НБ 1).

У КЛЕРМОН-ФЕРАНУ

Николић је оперисан по доласку у Клермон-Феран, изгледа 25. 2. 1942. Када је 23. 4. 1942. пуштен из болнице нађено је да му је рана зарасла, да се мора хранити појачаном дијеталном храном и да има 2 месеца боловања (Certificat de visite од 23. 4. 1942, НБ 2). Доцније, 6. 7. 1945, професор А. G. Weiss написао је потврду да је Николића оперисао 1942. и том приликом одсекао му део желудца (НБ 5). Николић рече да му је желудац смањен на једну трећину и да му је после операције било страшно тешко – жеђ, а није смео узети ни кап воде.

У међувремену Николић се пријавио америчкоме конзулу у Марсеју, који заступаше југословенске интересе, те од њега доби уверење да је југословенског држављанства (Certificat de nationalité од 19. 5. 1942, НВ 6), а издата му је и пропусница, са фотографијом и личним описом, истога дана, за путовање у иностранство, са важношћу до 31. 5. 1943. (пропусница од 19. 5. 1942.). Изгледа као да Николић помишљаше на повратак у Београд, али се то није остварило.

У Београду се некако сазнало да је Николић пуштен из заробљеништва, али не зна се где је. Зато Драгутиновићка пише у Марсеј Бослеру и у Бордо Ружијеу, 18. 3. 1942, да је Николић, 8. 12. 1941. ради ослобађања упућен у Châlon-sur-Saône, па моли да га пронађу, можда у Марсеју, и поруче му да се јави (П 1942/25а). Свакако да сам и ја замолио Павла Емануела – тада у Немачкој – да се и он распита за Николића, па се из копије писма види да се 21. 5. 1942. обратио ради тога Ружијеу (П 1942/63г), а овај одговорио да је ступио у везу са Николићевом мајком преко Црвенога крста, послао јој адресу, као и да је она одговорила 9. 5. 1942, па ће њу непосредно обавештавати (П 1942/63в од 31. 5. 1942.).

Од Николића најзад почеше пристизати писма из Клермон-Ферана (rue Vansac 70), мени прво од 17. 7. 1942, као и још једно скоро истоветног садржаја, без датума, ваљда преко његове мајке. Пише да се сада, после операције, осећа сасвим добро иако има само 1/3 желудца. За издржавање добија од Универзитета 1000 франака месечно, за скроман живот, а Данжон му је купио једно одело и остало, јер му је у Стразбуру све пропало. До јуна није могао ништа радити, а сада спрема за октобар испит из диференцијалног и интегралног рачуна, док би до године полагао физику и механику и тако стекао *diplôme d' études supérieures* уместо само *licence*; после би могао припремати докторат о "Космологији и историји астрономије југословенског народа". Нада се да ће Данжон прихватити ову тезу (писати о томе у Француској, и то за време рата, тешко је, али Николић то очигледно чини из родољубивих разлога). У писму још наводи списак књига и материјала који треба да му пошаљем до краја октобра, "јер ће проћи моја незванична вереница у то време кроз Београд" (Бугарка Кирилка, коју нисам упознао). Николић још додаје да полако спрема историју опште астрономије, на којој ради 2 часа дневно, поред 10 часова на математици, јер мисли да напише и историју математике (П 1942/71б, 112б). Жалиће се да је библиотека у Клермон-Ферану мала, те у њој не може наћи потребне књиге. Зато моли да му Светомир Ристић (1886-19??) пошаље чланак о физици и релативитету Руђера Бошковића, који би могао употребити за своју тезу, а да му ја припремим материјал о народној космогонији и астрономији (П 1943/43а).

Доцније, у писму примљеном у деловима – ваљда преко мајке која је задржала оно што се на њу односи – Николић објашњава да је фебруара дипломирао као *licencié ès sciences mathématiques*, са четири испита: општа астрономија, диференцијални и интегрални рачун и општа физика, а између 3. и 13. новембра полагаће рационалну механику, па тако стећи диплому виших студија (две дипломе). За докторат – пише сада – мишљаше да узме астрономску тезу, али у Клермон-Ферану нема опсерваторије, под присмотром је и никуда не може кренути. У фебруару, марту и доцније лоше је живео, изгубио 25 килограма, још је болестан, али ради. Поново поручује шта да му се пошаље, најдаље до 10. 12. 1943, по његовој вереници (П 1943/43б).

Из 1943. постоји доста преписке. Дописницом од 1. 6. 1943. Николић извештава да припрема последњи испит, који треба да полаже кроз 10 дана. Био је поново болестан и није могао радити. Ако успе да положи овај испит добиће највишу универзитетску диплому. Помиње да ми је послао свој каталог маглина (П 1943/22а). Николић је и Емануела замолио да му прибави неке књиге из берлинске библиотеке (П 1943/22б). Из доцније дописнице разабире се да је набавио неки каталог маглина и јата у седам књига; још је болестан, али ради за испит иако је живот тежи него раније (П 1943/27а). У другој дописници потврђује да је још болестан, не излази из собе, а волео би да нас све види још ове године (П 1943/27б). Јуна ће му бити боље, те много ради за последњи испит; радује се што се објективом који је послао из Стразбура може видети Сатурнов прстен и нада се да ће моћи послати онај каталог маглина и јата (П 1943/30а).

Николић ми пише 14. 7. 1943. да је у фебруару имао некакву кризу, али није ништа учинио са собом зато што је хтео још једном да прими на себе последице својег идеализма. Није добио Бошковићев рад о пролазу Меркура, нити пакет који му је мајка по некоме послала. За каталог је платио 1000 франака, па му је остало само 500 франака – сада је цена каталога 2200, а пре рата била је 600 франака (П 1943/31б, 32а). Из писма упућеног Емануелу види се да је лекар препоручио Николићу да оде некуда на одмор, али он нема чиме, па као раније предлаже да се у Београду изврши нека трансакција, да се породици конзула Герасимовића дају динари, а он ће њему франке (П 1943/32а). Из дописнице од 25. 8. 1943. види се да је од мене примио нешто франака и тако дао последњу рату за поменути каталог, Bouligand-ов (П 1943/32б).

Августа се Николић осећа доста добро, ради на тези (П 1943/34а). После пак пише да му здравље никако не ваља, добио је већ трећи апсцес. Треба лекару да плати 5000 франака које нема, па препоручује да се Драгутиновићка распита како је Игњат Грујић послао новац своме сину и овај га примио. Тешко је изићи на крај са 1000 франака, јер је живот страшно скуп. Поручује ми да његовима не говорим о његовој болести, додајући да се од повратка из заробљеништва веома лоше осећа (П 1943/37а, 39а, 42а). По свему судећи, многа писма која су из Београда слата Николићу, и од њега овамо, нису стизала, па зато он у више наврата поручује да му се пошаље исто, оно што му је потребно за тезу. Касније, 7. 9. 1943, Кирилка пише да од Николића не добијамо вести јер је београдска пошта затворена, док она засад општи са њиме – последње писмо добила је 21. 8. 1943, а у њему јавља да је добро (П 1943/39б Николићима у Београд из Софије 7. 9. 1943.).

У писму од 10. 9. 1943. Николић јавља да је током те године положио испит из опште физике и диференцијалног и интегралног рачуна, док је пре почетка рата положио општу и теоријску астрономију, па је са четири сведочанства стекао *licence ès mathématiques*. Хтео је полагасти испит у јуну, али због два апсцеса у доњој вилици, а у последње време и трећег, није могао. Последњи испит био би рационална механика, којим би стекао

диплому виших студија. Пише опет о каталогу Bouligand-а из XVIII века, у 5 томова или 7 књига, у којем су маглине поређане као у каталогу NGC али са другим подацима. Веома је задовољан њиме, а поред њега има и Хершелов. Откако се вратио из заробљеништва набавио је око 150 књига, међу којима дела Лапласа, Птолемеја и Коперниково дело *DE REVOLUTIONIBUS* (П 1943/40а, 42а).

Када је променио адресу (Abbé Girard 14) пише Емануелу: "Ја сам хвала Богу нешто боље, али ипак морам признати да моје здравље не личи нимало на оно које сам имао пре овога рата и нарочито пре заробљеништва. Док сам још био француски војник здравље ме је одлично служило; али после заробљеништва, после операција и сто других болести оно готово нисам више човек, и што радим, што имам воље да радим, то је једино моја велика љубав према домовини и према нашој лепој науци". Али још увек купује књиге, штедећи на исхрани. У овоме писму први пут помиње нешто о својој каријери после рата. Припрема предавања за универзитет, без много наде да ће заменити Мишковића, али помишља да би се једнога дана могло решавати између њега и Грујића. Раније ми је писао како мисли да уреди опсерваторију (тога писма нема) и шта би требало у њој да се ради, са нагласком на посматрања. Размишља и о предавањима на универзитету. Сферну тригонометрију дао би по Бошковићу, а нарочиту пажњу посветио би астрофизици, старајући се да предавања буду занимљива и корисна (П 1943/47а).

Према подацима које Николић пружа о себи крајем године, изгледа као да су се његово здравствено стање и положај уопште поправили, некако се стабилизовао, па се појавила нада да ће тако остати до краја рата, иако се он још не назираше. Ове наде потакло је доста редовно дописивање, често преко Емануела, који је мени писао да ће Николић послати чланак о сазвежђима (П 1943/51б од 10. 12. 1943.). Емануел затим пише да ће Николићу послати два чланка за тезу, па ћемо на пролеће имати новог доктора (П 1943/51в од 13. 12. 1943.). Ове пошиљке Николић неће примити, јер га Немци ухапсише 18. 11. 1943.

БРИГА ИЗ ДАЉИНЕ О АСТРОНОМСКОМ ДРУШТВУ

О Николићу као оснивачу Академског астрономског друштва и првome председнику, па и о његову старању да оно стане на ноге и почне обављати задатке који му беху намењени, написано је доста на другоме месту (*ЗАПИСИ И СЕЋАЊА*). Зато ћемо се овде осврнути само на његову бригу и помоћ Астрономскоме друштву по одласку у Француску, из које ће се вратити после скоро девет година. Ни током целог овог раздобља Николић не престаје мислити на Друштво, трудећи се да му буде од користи, уколико му његове моћи допуштаху и уколико је био слободан.

Већ за боравка у Београду Николић се занимаше за астрономију у прошлости наше земље, а у Стразбуру имаће нешто више могућности да

дође до потребних извора. Зато овој области посвећује доста пажње, поред редовних школских предмета. У писму од 19. 11. 1937. напомиње да историју астрономије у нас дели на три доба: XV-XVII век, XVIII век и XIX век, што је напоменуто испред првога чланка посвећенога Марку Господнетићу, његовој заслуги за објашњење дуге и његовим настојањима у оптици, која га приближише проналаску дурбина (*САТУРН* 1938, бр. 2). У истоме писму Николић замера Миланковићу што се за реформу календара користио радовима Максима Трпковића (1864-1924) – бившег Николићевог професора – не помињући га у *ASTRONOMISCHE NACHRICHTEN*; замера и што на згради нове Астрономске опсерваторије није истакнуто да је Милан Недељковић њу основао и да је заслужан за набавку инструмената којима она сада располаже. Затим помиње да ће у Пољској објавити чланак "Бошковић и Пољаци" – објављен је 1938. под насловом "Roger Joseph Vochkovitch et la Pologne". На крају помиње да је Ружијеа (Gilbert Rougier) замолио да за *САТУРН* напише чланак о спектрима комета (П 1937/68).

По самоме Ружијеу, он је тек децембра 1937. био у Стразбуру и за предавање које је том приликом одржао обећао Николићу да ће га прерадити за *САТУРН* до Ускрса 1938; спречен другим пословима, шаље га тек писмом од 26. 8. 1938, са напоменом да уз чланак треба објавити пет слика, које ће накнадно послати (НП 12/38). Сlike је донео Грујић (НП 13/38 од 2. 9. 1938.), па је потом чланак објављен (*САТУРН* 1938, бр. 11 и 12) – "Састав комета на основу посматрања њихових спектра" – у преводу Николића или некога из Београда. Раније је Николић замерао Грујићу што му препоручује да не шаље чланке док не заврши школовање, али да му за *САТУРН* шаље новости (П 1937/69 од 14. 12. 1937.).

Крајем 1938. Николић подсећа да *САТУРН* улази ускоро у пету годину излажења, па би желео да се објави нешто лепо. Са своје стране припремиће за пет бројева неке занимљивости из астрономије. Предлаже да се од Николе Салтикова замоли чланак о Геталдићу, а од Лава Чермеља о Веги и Штефану, који би се објавили у рубрици "Прилози за историју југословенске астрономије". Стјепан Мохоровичић могао би написати чланак о Пупину, а он, Николић, о оснивању Београдске опсерваторије и неким југословенским астрономима. Дирљиво је како замишља и предлаже да се попуне први бројеви *САТУРНА* у 1939, при чему би се он потрудио да чланке даду André Danjon, Joseph Huss, André Lallemand, Gabrielle Flammarion, Gilbert Rougier, Jean Bosler (П 1938/99). Нешто потом Николић обећава да ће слати новости за *САТУРН*, приказ Јупитерових сателита, па нешто о звездама до 10 парсека – и то ће засада бити све. Подсећа такође да је идуће године стогодишњица примене фотографије у астрономији, те би и о томе требало нешто објавити (П 1938/100).

Сазнавши да наш колега са Философскога факултета, Божидар Пешић, сада ради као суплент у Новоме Саду, Николић предлаже да се преко њега популарише тамо *САТУРН* – и на то мисли. Додаје да ће припремити низ предавања за ђаке ради емитовања преко радија, с тим што би прво било

"Небо кроз векове", које бих ја могао допунити (П 1938/101 од 9. 11. 1938.). Николић упућује и неке критике на рачун рада Астрономскога друштва и његова Статута, али истовремено шаље чланак "Звезде до 10 парсека", па и једно предавање о Марсу, с поруком да на њега можемо увек рачунати. И за радио спрема предавање о Јупитеровим сателитима (П 1938/102 од 10. 12. 1938.).

Увек пун идеја када се ради о унапређењу рада Друштва, Николић већ 14. 12. 1938. пише како би требало, и то свакога месеца, одржавати научне седнице у Друштву; на њима би се расправљало о последњим догађајима на небу, што би се потом објављивало у *SATURNUS*. Добро би послужила и предавања за чланове, а он је приправан да пошаље неки материјал на енглеском, као и реферат "Општа улога апсорпционе материје у стеларним системима". Крајем децембра путује у Париз и нада се сусрету са Минером (Henri Mineur) те би га замолио да напише чланак за *SATURNUS*. Па и Лалеман, помоћник управника стразбуршке опсерваторије завршава чланак за наш часопис (П 1938/130: "Фотоелектрични телескоп", у Николићеву преводу, *SATURNUS* 1929, бр. 1).

Треба приметити да Николић, у својој загрејаности за Астрономско друштво, често прецењује његове могућности, које никада не беху велике због малог броја чланова и њихове заузетости на редовним дужностима.

Крајем 1938. и почетком 1939. Николић је у Паризу. Ту се састаје са Косановићем (Душан?), лиферантом руда које се извозе из Југославије, и који "тежи 30 милиона динара и који има властите руднике"; са њиме разговара о оснивању планетаријума у Београду (*ЗАПИСИ И СЕЋАЊА*, 171). У истоме писму пита да ли сам његов интервју са Минером дао Мирославу Стевановићу, ради објављивања у *ПОЛИТИЦИ* (П 1939/а од 5. 1. 1939; П 1939/б од 12. 1. 1939.).

После неколико дана стиже следеће Николићево писмо у којем помиње неку ревију која би излазила на француском, за коју би он редовно слао понешто из астрономије – снимао би сазвезђа и групе звезда; то би могло послужити за израду малог каталога, за наше Друштво. За Друштво би се могло радити и на фотографским посматрањима окултација звезда; за овај посао ставили би му на располагање инструмент у Стразбуру, али не и фотографске плоче, "што би такође добро дошло за наше Друштво", али оно би се морало побринути за плоче (П 1939/в). Већ сутрадан Николић описује како се ради фотометрија на плочама. Предузео би припреме "да наше Друштво изда један каталог звезда са M_{ph} , M_{phv} и индексом боје, за једну рецимо зону". Ако Друштво то прихвати морало би се постарати за плаћање плоча, а "ја хоћу да помогнем наше Друштво, уколико се то може учинити и колико то зависи од добре воље" (П 1939/15а).

Вероватно приликом боравка у Паризу, Николић ступа у непосредну везу са Габриелом Фламарион и моли је, да се чланци објављивани у *SATURNUS* и радови Астрономске опсерваторије у Београду реферишу у *BIBLIOGRAPHIE MENSUELLE D' ASTRONOMIE* – то проистиче из њенога писма Николићу од

19. 1. 1939. (НП 16/39). Николић се беше понудио да добровољно шаље податке за ову библиографију, па му Балде (F. Baldet), председник њен јавља да радо прихвата његову сарадњу, а да ће му Е. Leroу послати сва потребна упутства; разлог што се *САТУРН* не појављује у томе је, што га не добијају, а нису имали ни квалификована сарадника за њега (НП 17/39 од 24. 1. 1939.). Из доцнијег Балдеовог писма види се, да је Николић понудио за објављивање југословенску астрономску библиографију од XV века до 1939, али Балде ову понуду мора одбити због недостатка средстава, а и зато што се у *БИБЛИОГРАФИЈИ* објављују само савремена дела. Николићу поручује, ипак, да пошаље податке за 1938. Препоручиће такође да се Николић за ово обрати J. Pelseneer-у, из Икла, који настоји попунити празнину између издања Huzeau-Lancaster-а и *JAHRESBERICHT*-а (НП 17/39 од 24. 1. 1939.). Тако ће Николић постати сарадник *БИБЛИОГРАФИЈЕ* (П 1939/16а од 5. 8. 1939.).

По повратку из заробљеништва Николић се поново занима за библиографију, па му госпођа Margerite d' Azambuја пише 15. 3. 1943. да се на њој ради и поред тешкоћа, да се публикације на енглеском не примају, али њему, Николићу, и даље ће слати библиографска издања, чим се успостави саобраћај између две зоне у Француској (НП 20/43).

Своје Астрономско друштво Николић неће заборавити ни после свих тегоба војевања и заробљеништва. Боравећи у Клермон-Ферану, ступа поново у везу са француским Астрономским друштвом и моли га да помогне београдско Друштво. То се види из писма госпође д' Азамбижа од 29. 9. 1943. Она пише да је сада Балде председник француског Астрономског друштва, као и да је сагласан да се београдском Друштву помогне у обнављању делатности: поклонили би му се сви бројеви *ASTRONOMIE*, али треба чекати крај рата (НП 21/43). О томе ће ме Николић обавестити писмом без датума, вероватно од октобра 1943, додајући да ће нам француски астрономи поклонити своје књиге којима се више не служе (П 1943/43а). У писму које ће после овога послати Николић каже да је ово обећање добио од госпође д' Азамбижа, са Медонске опсерваторије, а у сагласности са Балдеом. Она лично обавезује се да књиге прикупља, а њен муж је већ приложио неке своје књиге (П 1943/43б).

Нешто пре тога Николић је послао неку забелешку о раду Астрономског друштва после рата (П 1943/40а од 10. 9. 1943.). И још једном, бринући се за послератни развој астрономије у нас, пише Емануелу шта намерава да објави са њиме и са мном, а "Све ово мора да се ради како бисмо пустили у покрет нашу астрономију и нарочито да развијемо научни подмладак код нас, о чему се никада није водило рачуна. Ми смо изградиле сами себе без помоћи старца и противу њихове воље, али зато ћемо показати сву нашу љубав за нашу земљу и нашу омладину" (1943/47а од 28. 10. 1943.). Опширније о тим нашим заједничким радовима писаће 22. 9. 1945. (П 1945/8).

Толико активан у Астрономском друштву пре рата и брижан за њега у ратним данима, по повратку из Француске Николић му није могао посветити

већу пажњу. Узрок је, као што ће се видети, његово лоше здравствено стање и преоптерећеност службом у војсци. Уосталом, првих година после рата Друштво није ни радило. Николић је на скупштини Астрономског друштва "Руђер Бошковић", 28. 2. 1951, изабран за члана Управног одбора, а потом и за члана Управног одбора Астронаутичког друштва, 7. 3. 1954, и то за потпредседника (*ВАСИОНА II*, 1954, бр. 1, стр. 28). У овом последњем друштву Николић је изабран 11. 4. 1956. за председника стручне секције за астрономију и метеорологију (*ВАСИОНА IV*, 1956, бр. 2, стр. 35; XIX, 1971, бр. 3-4, стр. 53).

ЛОГОРАШ У БУХЕНВАЛДУ

Емануел ми пише 19. 1. 1944. да је веома забринут за Николића, јер се не јавља од 28. 10. 1943, а тада се није могао похвалити са здрављем (П 1944/3а). Нема ни непосредних вести, па у име Душана Николића, а дајући своју адресу, пишем преко Црвенога крста Louis-у Dupont-у, директору фабрике гума "Michelin", у Женеви, и молим га да сазна где се Николић налази и може ли му помоћи. Будући да помињем како је Кирилка неспокојна, вероватно сам ову адресу сазнао од ње, а преко Душана Николића (П 1944/5б од 1. 2. 1944.). Као одговор, на истом упитнику Црвенога крста, добих адресу: Georges Nikolitch No 41023, Block 52, Buchenwald-Weimar (Thüringen), и поруку да му је потребна храна која се може узети без приправљања. Одговор је писан 11. 3. 1944. И пре овога датума Емануел је сазнао да Николић није више у Клермон-Ферану, те каже: "за Ђоку смо дознали да је жив и здрав и да се налази сад у Тирингену, где се настанио" (П 1944/14а од 4. 3. 1944.). Емануелу, међутим, није јасно шта се Николићу уствари догодило, јер зна само да је у Вајмару, али не зна ближу адресу (П 1944/27а). Када је од мене сазнао шта је истина, Емануел је за Николића заинтересовао своју сестру од стрица Олгу, тада настањену у Килу, замоливши је да се преко једне пријатељице из Париза заузме за Николићево ослобођење (П 1944/35а, без датума). Она није ништа успела (П 1944/35б; П 1981/19а).

Очајање Николићеве мајке и осталих наведе ме да се обратим свештенику француске цркве у Београду, кога сам одраније познавао. Père Privat Bélard ми обећа да ће нешто покушати. Мислим да је исход ове посете писмо које сам написао Габријели Фламарион (сачуван концепт без датума), вероватно крајем пролећа 1944, и предао оцу Privat Bélard-у. Подсетих је да она познаје Николића, да је био заробљеник и налазио се у Клермон-Ферану до 18. 11. 1943, када су га Немци ухапсили, а да се сада налази у страшном логору Buchenwald-Weimar, Block 42 или 52, и да смо упркос напорима без вести о њему. С обзиром да ми се указује прилика да јој пишем, молим да се распита о Николићевој судбини, у каквоме је здравственоме стању и помогне му ако може (П 1944/27в). Père Privat обећа да ће писмо некако дотурити у Француску – нисам питао како. Једном другом приликом објаснио ми је да

он повремено прелази у Земун, тамо неке предаје поруке за Француску и добија одане вести. Писаних података нема, али мислим да ми је после дужег времена *Père Privat* потврдио да је Николић жив у поменутом логору. Доцније, у току лета, поново га замолих за исту услугу. Одбио је, рекавши да је већ имао непријатности, јер су га усташе у Земуну ухватили, претресли и потом пустили, јер је и другима чинио исте услуге. На крају је ипак обећао да ће још једном покушати, те му предах листић са адресом. Поновљено трагање оста без резултата.

Има доста података о томе откада је и докле Николић био у Бухенвалду. Из уверења Универзитета у Стразбуру, поред података о школовању и служби у војсци, види се да је Гестапо ухапсио Николића 25. 11. 1943, на самоме Универзитету, са другим студентима, и депортовао га у логор Бухенвалд, из којег је ослобођен маја 1945, па се поново уписао ради доктората (*Certificat*, 14. 8. 1945, НШ 9). Ректор пак сведочи да је Николић прво био у војноме затвору у Клермон-Ферану, потом спроведен у Компјењ и одатле у Бухенвалд, из којег се вратио у Француску маја 1945. (*Attestation No 3705* од 23. 10. 1951, НВ 31). Министарство за заробљенике, депортирце и избеглице издало је Николићу "*Carte de répatrié*" из које се види да је у Немачку одведен 14. 1. 1944, из Клермон-Ферана у Бухенвалд, а да се у Клермон-Феран вратио маја 1945. (НВ 8). Постоји и Привремена карта за интернирце у Бухенвалду (*Ausweis-Certification* од 23. 4. 1945, НВ 10). Касније, под 9. 4. 1969, издата му је легитимација политичког депортирца, према којој је био интерниран од 25. 11. 1943. до 18. 1. 1944, а депортован од 19. 1. 1944. до 7. 5. 1945. (*Carte de déporté politique* бр. 1. 1. 99. 33169, НВ 45). Као члан Удружења политичких депортираца и интернираца имао је Николић чланску карту, према којој ухапшен је 25. 11. 1943, а ослобођен 11. 4. 1945. (*Carte d'adhérent No 1131*, НВ 25), од стране америчке војске, уз активно учешће логораша и самога Николића.

Поред ових званичних, хладних и штурних података, о Николићеву боравку у логору Бухенвалд постоје и други, од лица која прођоше кроз иста искушења у која их доведе "*furor teutonicus*"; нешто је и Николић написао, мало, јер се нерадо сећаше тежобних дана у логору. Постоји, додуше, извесно неслагање о почетку заточеништва, јер документи наводе као дан хапшења у Клермон-Ферану 25. 11. 1943, док Добрислав Радосављевић и сам Николић кажу да су у логору, у Компјењу, били већ средином 1943. Изгледа највероватније да је Николић после хапшења 25. 11. 1943. био неко краће време у Клермон-Ферану, затим премештен у Компјењ и одатле јануара спроведен у Бухенвалд.

У Компјењу се Николић упознао са Рудијем Супеком и Радосављевићем, па и неким другим Југословенима, малобројним. У Бухенвалду је, међутим, било много више Југословена, а постојаше и Илегални логорски комитет, у којем је од Југословена био Супек као секретар, а чланови су били Ђорђе Николић, Душан Кермавнер, Славко Фигер и Ранцингер. А на челу врховног политичког руководства био је француски комунист Марсел Пол.

Ради успешнијег спровођења саботаже у фабрикама у којима су радили логораша, постојала је међународна тројка, по групама народа: германска, романска и словенска. Николић је био на челу словенске групе. Ова организација, коју Немци никако не открише, уништавала је немачки материјал, кидала жице, сипала у машине песак или шећер – у питању беху делови за ракете V-1 и V-2. Осим тога, од разних украдених делова, логораша начинише два радио пријемника, па и један одашиљач, преко којег су савезницима слали податке да би бомбардовали околне немачке фабрике и тако уништили доказе о саботажама. Поред тога, Николић је радио на културноме пољу, нарочито са омладинцима, уређивао зидне новине, био одговоран за блок у којем су били југословенски логораша.

Николић се истакао и у ослобађању логора. На челу једне ударне групе учествовао је у преузимању логора од Немаца, два дана пре доласка америчке војске. При ослобађању логора заточеници убише неколико припадника СС трупа, а њих 187 предадоше Американцима – они их потом ослободише. (изјава Р. Супека од 1. 7. 1951, НВ 29; записник о саслушању Р. Супека и Емила Лихтенберга од 22. 9. 1951 Бр. 3939/51, НВ 30; записник о саслушању Р. Супека од 17. 1. 1952. Бр. 252/52, НВ 34; изјава Д. Кермавнера од 20. 1. 1952. Бр. 831/52, НВ 35, 36; изјава Ђ. Николића дата Радосављевићу од 4. 1. 1971; усмено саопштење Д. Радосављевића од 6. 12. 1987; Đorđe Nikolić, "Sabotaža je bila naša politična naloga", *BUCHENWALD ZBORNIK*, založba borec, Ljubljana 1983, 119-121; Frédéric-H-Manhes (colonel Frédéric), *BUCHENWALD – L'organisation et l'action clandestine des déportés français 1944-1945*, Collection "Souvenir" F. N. D. I. R. P., 44-45). Под насловом "Вајмарчани" Николић је укратко писао о спровођењу логораша према Вајмару и Бухенвалду, те о томе како су после ослобођења логора Немци из Вајмара довођени у логор да виде насиља својих суграђана и саплеменика (*БУХЕНВАЛД ЗБОРНИК*, 189-190).

Већ се зна да је Николић после операције био слабога здравља, а да му се здравље после хапшења нагло погоршало види се из изјаве Р Супека, који каже: "Како је у логору слаб живот и исхрана, то је исто оболио на ТБЦ" (НВ 24). Ово ће потврдити и лекар у Бухенвалду, др Станислав Махрот. Он га је више пута прегледао, јер се Николић жалио на кашаљ, повишену температуру и боцкање у плућима, па је нашао да Николић има дифузни бронхит и суспектни фиброзни процес на плућима. По Д. Кермавнеру, то је последица рада напољу, у рђаву оделу и обући, неко време ноћни рад, недовољно спавање у претрпаној просторији блока 42 (НВ 35, 36).

У пролеће 1945. из Београда је покушавано да се добију било какве вести о Николићу, и легалним путем преко Црвенога крста. Поново се, у име Душана Николића, обратих Dupont-у 25. 1. 1945; одговор носи датум 11. 4. 1945: последња Николићева адреса је Бр. 41023, блок 42а, Вајмар-Бухенвалд, послат му је пакет посредством Црвенога крста, који настави са снабдевањем, писао му је и обавестиће о евентуалном одговору (П 1945/3). Истога дана – не знам којим путем – послах Николићу обавештење, на

немачком, да су његови сви здрави (П 1945/4), али одговора, наравно, није било. Уследила је још једна моја молба Dupont-у, преко Црвенога крста, од 23. 4. 1945. Он је одговорио под 8. 9. 1945. да је Николић пре пријема мојега писма напустио Бухенвалд у доброме здрављу (П 1945/6). О доброме здрављу могло би се расправљати, али Швајцарац није морао бити добро обавештен, или је тако писао да нас умири.

После ослобођења логора Николић је враћен у Француску, прво у Париз, па демобилисан 26. 5. 1945. (потврда француске амбасаде у Београду од 27. 11. 1967, НВ 43). Неком грешком био је изостављен те није одмах примио извесну накнаду за репатријацију и пакет за повратак, али му је обећано да ће се то исправити (Ministère des prisonniers de guerre, déportés et réfugiés, C/C No 692, 5. 6. 1945, НВ 12).

Прва вест да је Николић жив стиже у Београд 14. 5. 1945, па је његова сестра Љубица одмах дошла да ме извести (ВДн 304). Сазнавши потом да је у Клермон-Ферану, писао сам му 7. 9. 1945, а он одговара 22. 9. 1945: дошао је у Француску јер су Французи своје депортирце одмах преузели, а пошао је са њима и ради здравственога стања, па и довршења студија, иако му је жао растанка са друговима са којима је радио на пропаганди АВНОЈ-а, организацији логора и саботажи; сада ради на тези, а и политички; додаје да су му све белешке за тезу и сву документацију уништили у Стразбуру, па и оно што је прикупио по повратку из заробљеништва, сем нешто књига. Пише и о француским астрономима, о неким негативно. Са Универзитетом у Стразбуру прекинуо је све везе, иако га нови управник Опсерваторије, Руџије позива да тамо дође. Зато ће докторирати у Монпелијеу, и то почетком новембра (П 1945/8).

ЗАВРШАВАЊЕ СТУДИЈА

По повратку у Француску Николић немађаше средстава за живот, па му је за школску годину 1945/46 обезбеђена стипендија, која би требало да се повиси на 3000 франака месечно (Institut d' Etudes Slaves de l' Université de Paris, Attestation, 10. 12. 1945, НШ 19).

Да би се могле наставити студије и после дипломе беше потребно, према уредби од 1919, да се добије сведочанство о подобности за више студије, па је оно издато Николићу са нагласком да он испуњава све потребне услове; сведочанство је потписао Данжон, као декан, 21. 10. 1938, а оверио га ректор 12. 1. 1939. у Стразбуру (Бр. 1760, НШ 6). А по положеном испиту из Теоријске астрономије (astronomie approfondie), 14. 6. 1939, издато му је и о томе сведочанство али тек 24. 2. 1942. у Clermont-Ferrand-у (Certificat d' études supérieures No 1897, НШ 7; Certificat од 19. 10. 1945, издат у Стразбуру, НШ 15).

Николић је већ имао диплому Природно-математичког факултета у Стразбуру, од 27. 2. 1943, јер је положио следеће испите: Астрономија 21. 10. 1938, Теоријска астрономија 14. 6. 1939, Диференцијални и интегрални

рачун 27. 2. 1943, Општа физика такође 27. 2. 1943, с тим што је последња два испита полагао у Клермон-Ферану (уверење од 11. 8. 1945. и 13. 9. 1946, НШ 8, 13). Диплому није могао одмах добити, јер не беше регистрована у Министарству (просвете), па му стога издаше поменута уверења (акт од 12. 9. 1946, НШ 12). Поново је тражио диплому, али чак и 1951. одговорено му је да Министарство још није вратило факултету дипломе стечене после 1941. (акт од 22. 10. 1951, НШ 27). Када је још једном затражио да му се диплома пошаље, 8. 12. 1965, извештен је да је она достављена Министарству иностраних послова, па ће му бити уручена дипломатским путем (акт од 15. 12. 1965, НШ 28). Вероватно се позив од 27. 12. 1965, који је примио од Service culturel француске амбасаде у Београду односио на пријем ове дипломе (НД 14). Тако се најзад, после 20 година, диплома са датумом 19. 9. 1951. Бр. 1017 (НШ 26) нашла у Николића.

Докторску тезу Николић је припремао неко време у Паризу (станује у 68, Bd St. Marcel), посећујући библиотеке (Bibliothèque Mazarine, Carte d'admission No 7719), али одбраниће је у Montpellier-у, 10. 11. 1945, са оценом "très honorable" (сведочанство од 20. 11. 1945, које је потписао председник комисије Ембер (Pierre Humber), НШ 16). Из друге потврде види се да је Николић имао две тезе: 1) Histoire de l'astronomie yougoslave, 2) Les séries trigonométriques (сведочанство од 25. 12. 1945, НШ 20). Ни добијање докторске дипломе није текло брзо. Тек 20. 5. 1966. Универзитет у Монпелијеу тражи од Николића крштеницу, да би се диплома могла комплетирати (НШ 29). Пошто је крштеницу послао, 27. 5. 1966. Николић је извештен да му је диплома послата преко француске амбасаде у Београду, уз напомену да се ради о државноме докторату наука, који се не сме мешати са дипломом универзитетскога доктората (Бр. 2541 од 1. 6. 1966, НШ 30). Ваљда је ради пријема ове дипломе Николић позван 15. 7. 1966. да дође у француску амбасаду (НД 16). И у дипломи доктора математичких наука, коју је издало Министарство просвете 22. 6. 1948, напомиње се да је теза одбрањена са оценом "très honorable" (диплома Бр. 91, НШ 25).

У писму од 26. 9. 1945. Николић беше јавио да ће тезу бранити у новембру, па ће се онда вратити у Београд. Вероватно ће морати на пут авионом, што му не одговара, јер не може понети три кофера књига преосталих после хапшења. Здравље му је траљаво, има честе грознице и мале температуре (П 1945/9). Тако је и било, тезу је бранио 10. 11. 1945, а у Београд је стигао крајем јануара 1946. Брат Душан сачека га на аеродрому, а ја у стану. Био је добро расположен и није изгледао лоше, иако мршав. Мене и моје посетио је 23. и 28. 1. 1946. (ВДн 319-320). Причао је о својим страдањима, по мени непотребним, јер да се бавио само својим студијама до њих не би дошло. О Бухенвалду је нерадо говорио, помињући сарадњу разних народности, саботаже, припреме за ослобађање логора. Једном је због некаквога "греха" био стављен у узани шахт, у којем је могао само стојати. Ту је издржао два или три дана. Другови су му доносили храну и стављали му у уста, јер не могаше дићи руку. Управникову жену логораши су мрзели

више од управника и осталих чувара, јер када би на некоме видела занимљив тетовирани цртеж, тражила је да се он убије, па би од његове коже правила разне ствари. Наговарах га да опише своје доживљаје и страдања, али није то учинио, сем оно мало што је споменуто, а уз то још чланак "Un Yougoslave à Buchenwald" (YUGOSLAVIE, organe de l' Association France-Yougoslavie, No 2, 1. 9. 1945, НВ 16): кратак опис организовања логораша за пасиван и активан отпор нацистичким стражарима. О Николићу се говори у једноме чланку о преживелим логорашима Бухенвалда (БОРБА, 14. 7. 1961, НВ 38).

ПОЛИТИЧКО ДЕЛОВАЊЕ

Николићева политичка делатност започиње у Француској, а тамо се и завршава. Док је боравио у Београду, дакле до октобра 1937, не испољаваше никакво занимање за политику, иако је познавао неколико особа које се после рата показаше као комунисти (Велибор Глигорић, Лазар Лилић а ваљда и неки други). Уколико би се у мојем присуству, ретко и узгред, покренуло неко питање у вези са политиком, Николић показиваше подједнаку одбојност према левици и десници, па и осталим странкама. Био је само родољуб, и то велики. Зато га је болело расипање и отуђивање новца који је народ с муком одвајао за просветне и културне сврхе. Опредељење му је било југословенско, што се види из покушаја да Загрепчане придобије за оснивање удружења љубитеља астрономије, као и настојања да Загреб добије астрономску опсерваторију, снабдевену инструментима који су трунули у Мишковићевим подрумима.

С друге стране, колале су разне измишљотине. По једној од њих Николић би био рођак Милана Стојадиновића (1888-1961), па је зато добио стипендију! Прва стипендија била је француска. Оно што је Емануел написао својој сестри од стрица (П 1944/35а) нема никакве везе са стварношћу – то су његове добронамерне лажи у покушају да свога пријатеља Николића некако извуче из логора.

Чланови управе Академског астрономског друштва, а и Астрономскога друштва, нису се бавили политиком, а у сукоб са професорима дошли су због тражења инструмената, а и што су их претекли у оснивању друштва и часописа. О карактеру тих професора сведочи помињано писмо Војислава Мишковића Милану Марковићу (П 1938/7а), а у погледу неистина и његов извештај Министарству просвете (Бр. 625 од 7. 9. 1935.). Што се тиче Милутина Миланковића, он се показао у ружној боји извештајем Главном просветном савету од 22. 9. 1935. са тврдњом, на крају, како је "кампања" против Астрономске опсерваторије подстрекавана "колико сам могао дознати, из кругова који стоје ван нашег Универзитета и наше науке, но о томе ће Министарство имати поузданијих података" (в. *ЗАПИСИ И СЕЋАЊА*, 118-134) – ако се обрати полицији (мој додатак).

У пролеће 1935. ишао сам у Ректорат неким послем нашега Друштва и при одласку – несвршена посла – сретнем у ходнику Милана Бартоша (1901-

1974) у разговору са Хенрихом Барићем (1888-1957). Бартош зна да имам диплому Правнога факултета, па ме упита шта ћу у Ректорату. Одговорих да сам био послом Астрономскога друштва, али да још ништа није урађено. На то се Бартош обрати Барићу: "Знате, говори се да су они у томе друштву комунисти, па ето тако..." Ко је то могао говорити? Свакако не неки професор биологије, географије или философије, који и не знају за постојање Академског астрономског друштва, него наши "врли" професори Мишковић и Миланковић. Они су то, уосталом и написали, увијено, што је још горе него отворено.

Напред се могло видети да Николић у више махова помиње Бога. Једном записује: "О Боже, каквим је бедним синовима накљукана наша драга отаџбина..." (ДНЕВНИК под 14. 12. 1934.). а другом приликом: "Попови "жупа Каптол" послали карту, називају нас "луђацима" и безбожницима. Јадници, а ја имам тако религиозности (ДНЕВНИК под 22. 1. 1935.).

За мојега боравка у Стразбуру, иако смо свакодневно заједно, никакво политичко питање није додирнуто – обојица смо ван тога.

Нема ни писаних трагова да је Николић за време боравка у Стразбуру, у војсци и заробљеништву био наклоњен левици. Тек од јануара 1943, према сведочењу Марсела Пола (Marcel Paul), Николић је постао члан Комунистичке партије Француске, у Клермон-Ферану, и ту учествовао у покрету отпора окупатору, па зато ухапшен од Немаца 25. 11. 1943. са другим стразбуршким студентима. У Бухенвалду, тврди Пол, Николић је храбри антифашистички борац, учествује у акцијама депортираца против "есесоваца" и у илегалној војној организацији. Осим тога, истиче даље Пол, Николић је радио на саботажама у нацистичкој фабрици као члан националне тројке, а са својом јединицом Југословена учествовао у ослобађању логора (Attestation од 13. 10. 1965, НВ 40). Када се после Бухенвалда вратио у Француску, добија потврду да је члан КПФ (писмо од 5. 9. 1945, НВ 19 и од 10. 9. 1945, НВ 22). Николић, родољуб и занесењак, погођен губитком двеју отаџбина, своје рођене и Француске, повео се за својим осећањима и придружио онима за које сматраше – како га увераваху – да ће после пораза непријатеља повести људски род у правичнију будућност.

Споменуто је да се Николић из Бухенвалда враћа у Париз из два разлога: да се брже ослободи логора и да докторира. Морао је рачунати да у томе неће успети ако ову прилику пропусти. Здравље му је лоше, што је разумљиво. Према налазу лекарке Ж. Лекије (Germaine Lecuyer), из болнице Веајон-Слџу, која га је прегледала у јуну 1945, имао је туберкулозни инфилтрат као последицу депортације у Бухенвалду (потврда од 25. 10. 1951. и 1. 1. 1952, НВ 10, 11), што је у сагласности са доцнијим налазима у Београду. Али и поред тога, као да му не беше доста напора, и мука, и као да му не предстојаше обимни посао око израде докторске тезе, на тражење југословенске амбасаде у Паризу, он пристаје да ради у "Народно-ослободилачкоме покрету Југословена у Француској". Као делегат тога

покрета за средишњу Француску, заузима се за повратак Југословена у земљу (France-Yougoslavie, Carte d' adherant No 2021, НВ 27; чланска карта Бр. 1907, НВ 26; изјава Лазара Латинковића од 3. 3. 1955. и 26. 10. 1965, НВ 37, 41).

Из једнога писма види се да је Николић делегат покрета за седам департмана, па и да се припрема за пут ради оснивања неких локалних комитета (П 1945/8). Пуномоћ коју је добио 5. 9. 1945. показује да му је задатак помагање у организовању локалних комитета у департманима Puy de Dôme, Allier, Cantal, Haute Loire, Correze, Creuse (No 1213, 1214, НВ 17, 18).

Исти покрет издаће Николићу и препоруку, пред повратак у Југославију, да је одмах по доласку из Бухенвалда ступио у Удружење и у њему стално сарађивао у окупљању исељеника, па и другим пословима, а неко време је уређивао лист *НОВА ЈУГОСЛАВИЈА* (Бр. S/70/6 од 14. 1. 1946, НВ 24). По напуштању Француске свакако да се чланство у КПФ угасило.

У Београд Николић долази занесен марксистичком "философијом", а будући чистунац и добронамеран, замишљао да се она ту спроводи као што му причаху други занесењаци. Убрзо ће схватити да је стварност сасвим различита: присилни откупи од сељака, избацивање из станова, хапшења и стрељања. У прво време, док је радио у ТАНЈУГ-у, позиван је на разговор у "Мадеру". Привремено успева да тај разговор избегне, али најзад одлази, вероватно више пута. Нерадо је о томе причао, али свакако да је имао великих непријатности. Узео га је у заштиту Јакша Богдановић, па је најзад са високога места наређено да га оставе на миру, да ради на стручним пословима. Примљен је и у армију, али до смрти није показивао никакву политичку активност у земљи.

СЛУЖБА, БОЛЕСТ И СМРТ

Николић долази у Београд свакако 21. 1. 1946, или уочи тога дана, јер тај датум носи објава Штаба Државне комисије за репатријацију (Бр. 152982, НД 3). Личну карту добио је 11. 4. 1946. (Р. Бр. 186416, НД 6).

Прву службу Николић добија 1. 4. 1946. у ТАНЈУГ-у. Из више исправа, а нарочито из решења о признању раднога стажа, види се да му је у радни стаж признато запослење у Француској – у Астрономској опсерваторији у Стразбуру и Клермон-Ферану – као и Удружењу Југословена у Паризу; затим у ТАНЈУГ-у од 1. 4. 1946. до 5. 12. 1946, па у Министарству трговине и снабдевања Србије од 6. 12. 1946. до 1. 4. 1947. – укупно 4 године, 3 месеца и 27 дана. Истим решењем признато му је у радни стаж за пензију време проведено у француској војсци и заробљеништву од 22. 9. 1939. до 31. 12. 1942. и у логору Бухенвалд од 25. 11. 1943. до 1. 5. 1945. (решење Бр. 1134/11 од 30. 5. 1955, НД 6; решење ТАНЈУГ-а Бр. 163 од 28. 3. 1946, НД 4; потврда ТАНЈУГ-а Бр. 955 од 28. 2. 1955, НД 9, 10; легитимација ТАНЈУГ-а Бр. 671 од 3. 4. 1946, НД 5; декрет Министарства трговине Србије Бр. 7108 од 5. 12. 1946. и Бр. 1528 од 26. 3. 1947, НД 7, 8).

Из последњег наведеног декрета проистиче да је Николић стављен на расположење Министарству просвете Србије, али уствари он је одмах прешао на рад у Војни географски институт, тада на Калемегдану, већ 1. 4. 1947. (потврда Војне поште 4805 од 16. 8. 1968, НД 18), у којем је остао до 30. 9. 1966, односно до пензионисања (решење Војне поште 4805 Пов. Бр. 523 од 16. 8. 1966, НД 17). У ТАНЈУГ-у је Николић радио као преводилац на француски језик, у Министарству на неким административним пословима, а у Институту као стални наставник и начелник Астрономског одељења.

О Николићевој болести већ је штошта речено. По доласку у Париз подвргнут је лечењу и доброј нези, те се опорављен вратио у Београд. Међутим, већ за време рада у ТАНЈУГ-у, често ноћу, приметио је да има мале температуре, али по својем обичају није на то обраћао пажњу, а мени за њих рече тек када се озбиљно разболео. Приликом прелаза у Војни географски институт поново је на лекарскоме прегледу, 7. 4. 1947, па је нађено да му је температура нормална и здравствено стање осредње (Извештај о здравственом стању Бр. 2837/47, НБ 6).

После годину дана стање се нагло погоршало, па је у мају 1948. упућен у опоравилиште испод Авале, где сам га посетио бар два пута, 30. 5. 1948. и 3. 7. 1948. (ВДн 355, 356), једном са нашим пријатељем Мирославом Д. Стевановићем (1911-1968). Тада не изгледаше да права опасност тек предстоји.

О Николићевој болести причао сам своје ујаку Добривоју Бакићу, а он своје пријатељу инж. Георгију Петуникову, који своје рођаку у Брислу поручи да пошаље нешто стрептомицина, који се овде тада тешко могао наћи. Рођак посла малу количину стрептомицина на моју адресу. Одем на станицу да га подигнем, али рекоше да морам донети некакву потврду Централног хигијенског завода. Тамо, после пролаза кроз више празних соба – у радно време – наиђем на некаквог секретара. Он рече да издаје потврде, али не може је дати приватноме лицу. Објасним да је мој пријатељ у болници, у тешкоме стаљу, да га стрептомицин може спасти. Бирократа је неумољив: не може! Питам шта да радим, а он ме посаветова: да вратим пакет у Брисел и поручим да га пошаљу на адресу Војне болнице, па ће му га они дати?! Каквог ли идиота! Пакет који је у Београду да вратим у Брисел, па да га оданде поново пошаљу у Београд! Тада се развиках, први пут у животу: "Онај човек тамо умире, а Ви бирократишете!" Секретар, као све кукавице, мислећи да сам ја нека власт, одмах поста мекши и рече да може издати потврду ако добије одобрење Министарства здравља Србије, оно је у Пашићевој улици. Пожурим. Тролејбус одмах наиђе и за пет минута нађем се у Министарству. Послужитељ у предсобљу рече да потврде издаје начелник, али он је на седници која ће ко зна колико трајати – можда до сутра? Али овај добри човек шапне ми: "Идите код министра, ено она врата пред којима стоје двојица, сачекајте да прво они уђу, али немојте рећи да сам Вас ја послао". Један који је био код министра убрзо изиђе, а ни она двојица пред вратима не задржаше се дуже од 2-3 минута. Уђем. Кажем министру –

мислим да је то био др Хаџи-Јовић – за разлог посете, он затражи обавештење поште, написа на њему "издати лек", потписа, стави датум и само рече да ми у писарници ставе печат. Ускочим у тролејбус и нађем се пред секретаром идиотом, чини ми се, после само двадесетак минута. Када виде министров потпис поче се навелико извињавати: он би ми радо учинио, али не сме, такви су прописи итд. Очигледно, помислио је да сам некаква велика буџа, када сам тако брзо дошао од министра. Исписа одобрење на некоме обрасцу, из поште преузем лек, па у болницу. Лекара замолим да Николићу одмах убризга стрептомицин. Ово описујем како би се упознале ондашње нарави и прилике.

После извеснога времена М. Стевановић и ја пођемо да обиђемо Николића у Војној болници, вероватно 15. 8. 1948. (ВДн 357). Затекосмо га у стању које нас запрепасти, узбуди и ражалости. У соби је са много других болесника, седи на кревету и држи у рукама лавор пун крви, а и даље је избацује. Пожуримо по сестру, да му некако помогне. Отишла је без много журбе, а по изласку из собе рече да се наш пријатељ примирио. Дежурни лекар др Дрндарски рече да Николићу нема спаса, тешко да ће издржати до јутра. Рекосмо му како је у питању велики стручњак, изузетан човек, па га не могу пустити да тек тако умре. Рече да он то зна, али не може ништа учинити при тако тешкоме стању. Обећа да ће га преместити у засебну собу и стално га обилазити.

Очајни, пођосмо Стевановићевој кући. Његова жена рече да га чека један гост, хтеде отићи, али га она задржа. Гост упита Стевановића што је тако покуњен, а он му одговори да један наш пријатељ умире, а нема стрептомицина који би га спасао (пошиљка из Брисла беше потрошена). Гост на то рече: "Па ја имам стрептомицин!" Тако сазнадох да је он директор "Срболека", да на стоваришту има доста стрептомицина и може га дати ако добије требовање од болнице – да му га сутра донесем. Увече поново одем до болнице, али ме подофицир на капији не хтеде пустити. На моје наваљивање упита кога желим посетити, а када му рекох име, одврати да је Николићу боље и да спава. Помислим: хоће да ме се отресе, па измишља. Али из одговора на више других питања уверих се да говори истину: Николића је после мене посетила сестра, премештен је у другу собу, смирио се, спава... Тачно што и сутрадан сазнадох. Ујутру сам рано у Војној болници, добијем требовање, одем до "Срболека", узем стрептомицин од љубазнога директора, па поново у болницу. Николић је изнурен, изгледа беживотно, али види ме и препознаје. Покажем му стрептомицин – било је можда двадесетак бочица – и замолим лекара да му га одмах убризга, што је и учинио. Доцније сам на исти начин, са требовањем добио још извесну количину истога лека. У то време је и Вида Јанковић, која је Николића познавала из ТАНЈУГ-а и он јој учинио велику услугу, за велике новце купила стрептомицин од једне познанице, која га беше добила за мужа, али је он умро. И ово описујем да би се видело како од једне случајности – што је Стевановићка задржала госта – понекад може зависити живот.

Стрептомицин је Николића спасао. Када се опоравио послат је у Савезни институт за туберкулозу Голник, где је лечен од 16. 11. 1948. до 4. 5. 1949. У отпусној листи напоменуто је да је процес залечен, предложено је дуже боловање уз честу контролу и болесничко снабдевање (Отпусница од 3. 5. 1949, НБ 7). Нађено је и да има напад кардијалне астме (Извид крвотока од 3. 5. 1949, НБ 8).

Поново је на дужности, али следећих година, 1950-1953, Николић проводи лети неко време у Скраду, у Војноме лечилишту за ТБЦ плућа. У налазу који је издат 15. 8. 1952. стоји да се болест коју је добио у Бухенвалду нешто стишала, "али услед претераног рада у Географском институту за потребе наше армије, она се јако погоршала у мају 1948". Додато је да се лечио у Војној болници у Београду и на Авали, па после јакога крварења (ваљда оног од 15. 8. 1948.) био у Војној болници до октобра 1948, а онда на Голнику. Најзад, утврђује се да је мршав, да се брзо замара, тежак 73 кг и наводи се дијагноза (Извадак из историје болести Бр. 230, НБ 12).

Поново ће Николић провести 4 дана у Клиници за грудне болести ВМА ЈНА априла 1954, а при отпуштању одобрено му је 90 дана лечења у Похорскоме Двору (Отпусница од 17. 4. 1954, НБ 13). Нема података да је тамо боравио. Изгледа да се отада Николићево стање знатно побољшало, за дуже време. Истина, 13. 2. 1962. известио сам Костабела (Pierre Costabel) да је Николић болестан, те зато неће моћи написати приказ једне књиге пре марта (П 1962/1а), али доцније му јављам да се он опоравља и да ће приказ послати до краја марта (П 1962/2а од 9. 3. 1962). Плућна болест утицала је и на срце, нарочито 1965. Један лек овде се није могао добити, па му га је М. Стевановић, тада у Вуперталу, послао, можда у више махова (П 1965/ 3а од 11. 4. 1965). Поред неких ранијих налаза лекара, ту је и онај од 9. 2. 1965. из којег се види да је Николићев инвалидитет 80% "привремено за једну годину" (Бр. 144, НБ 16), док је 26. 1. 1966. нађено да има стационарну фиброкасеокавернозну туберкулозу (БР. 390/64, НБ 17).

Најзад, Војно-лекарска комисија при Војној пошти 2280 утврђује да је Николић неспособан за војну службу у миру и рату, јер има "обољење срца са повећаним притиском, настало за време службе у ЈНА, али вршење војне службе није утицало на појаву болести" (Бр. 1562 од 6. 4. 1966, НБ 19). Доцније, 2. 7. 1968. нађено је да се Николић субјективно добро осећа, али се при већем напору брзо замара (Бр. 709, НБ 23), а сутрадан је добио уверење да поред ТБЦ има и миокардиопатију, одраније констатовану (Бр. 1256, НБ 24). Ратни инвалидитет признат му је доцније (Бр. 858 од 17. 9. 1969, НБ 34).

Последњи пут Николић је у болници од 30. 3. до 13. 4. 1970, због болова у трбуху; у то време добија и нападе тахикардије, хроничне (Отпусна листа Хир. клинике ВМА од 13. 4. 1970, НБ 37), а нешто потом установљује се да су промене у плућима залечене, те да нема потребе за лечењем (ВМА Институт за туберкулозу Бр. 12 од 4. 6. 1970, НБ 41).

Болешљивома Николићу смета јака врућина у Београду, па најтоплије дане 1970. проводи на Јастрепцу, где је обезбедио собу у хотелу "Шатор".

Отпутовао је 7. 7. 1970. Пише да је тамо ваздух чист, лепо за шетње, што је за њега битно. У то време Николић је имао велике муке са својим сестрићем Стеваном Јелисавчићем, који се према њему веома лоше понашао, иако га је Николић све дотле издржавао. И поред све своје добротe и стрпљења Николић је морао сестрића избацити из стана (П 1970/24 од 9. 7. 1970.). У доцнијем писму, од 22. 7. 1970, Николић јавља да је више него задовољан, и физички и душевно, да је добио у тежини и боји. Описује малу цркву свете Петке на 1500 м од хотела, која "је мала по пространству а огромна по моралу". Задовољан је што му се сестрић одселио (П 1970/28).

Моја жена и ја обилазили смо неке градове, па на крају Крушевац. Зато се договорисмо да Николића посетимо при повратку. Сачекао нас је 16. 8. 1970. и после ручка показивао нам тамошње знаменитости. Следећега дана водио нас је у црквицу свете Петке, на пола часа хода, све путем кроз шуму, у коју је, каже, долазио сваког другог дана. Значи да се доста добро осећао. и следећих дана смо заједно, у хотелу, у шетњи. Заједно смо 21. 8. 1970. обишли манастир Наупаре. За успомену осташе три дијапозитива и филм снимљен на Јастрепцу (Описи путовања XIII, 7-8; дим 749-751, филм). Николић се са Јастрепца вратио у Београд 30. 8. 1970, када је тамо захладнело (П 1970/36, 36а).

И следеће године Николић иде на Јастребац. Пре његова поласка договорисмо се да и ја дођем на Јастребац, по повратку с мора, и да се заједно вратимо у Београд, мојим колима, јер му тешко падаше дуго путовање аутобусом. Јавио ми се са Јастрепца, последњи пут, 11. 7. 1971. (П 1971/11а).

Када у Вирпазару 13. 8. 1971. узех новине, са запрепашћењем и тугом прочитах у њима читуљу – Ђорђе Николић умро је четири дана раније (Описи путовања XVII, 6). Већ је био и сахрањен, 12. 8. 1971.

По повратку у Београд сазнају од Душана Николића и Виде Јанковић да је Николић умро 9. 8. 1971, у току ноћи, сам, у својој соби, у хотелу "Шатор". С обзиром да се ујутру није појавио на време, нашли су га у постељи. Никога не беше да му помогне у последњем часу, дода чашу воде... Када је полазио из Београда његово стање није изгледало озбиљније него предходне године, на Јастрепцу, па нико од родбине и пријатеља не помишљаше да га више неће видети.

Николић је сахрањен 12. 8. 1971. на Новоме гробљу у Београду, парцела 119а. О обезбеђењу гроба постарао се Војни географски институт, а о организовању сахране Николићев тамошњи ученик, сада потпуковник Милан Мишевић. Говоре су држали Ђура Војновић, пуковник, Добривоје Златковић, инжењер, Милорад Протић, управник Астрономске опсерваторије, и Душан Азањац, новинар. Брат и снаха подигли су му споменик од белог мермера на којем је, по мојем предлогу, рељефно приказан Сатурн, као симбол часописа који је Николић основао и дао му назив.

Астрономско друштво "Руђер Бошковић" приредило је новембра 1971. комеморацију Николићу, на којој сам изложио његове заслуге за оснивање и рад Астрономскога друштва, у првим годинама нарочито, као и оснивање часописа *САТУРН* (концепт, НД 55), а некролог је изишао у *ВАСИОНИ* (XIX, 1971, бр. 3-4, 53-54).

СТРУЧНИ И НАУЧНИ РАД

О Николићевим стручним и научним радовима најбоље говоре они сами – томе доприноси приложена библиографија. Занимљиво је, међутим, знати редослед његових опредељења за поједине области науке којом се бавио. У излагању које следи, нажалост, велика је празнина, а то је Николићев рад у Географском институту Југословенске армије (ГИЈА), јер је архива која би за ту сврху послужила сада неприступачна. Несумњиво је пак да је Николић за време своје службе у ГИЈА много учинио за њено унапређење, не само као наставник математике, астрогеодезије и нумеричке математике са рачуном изравнања, него и као начелник Астрогеодетског одсека. На тој дужности руководио је астрономским и гравиметријским радовима, укључујући астрономска одређивања Лапласових тачака; затим, израдио је план астрогеодетских радова за извршење астрономскога нивелмана, изучавање скретања вертикала и локалнога геоида, а по његовој замисли изграђене су опсерваторије у Скопљу и Пули, како би се са Београдском опсерваторијом образовао систем за студирање варијација латитуде и померања Земљиних полова – "Николићев троугао". Осим тога, млађе је упућивао у разне методе равнања мреже, а и у друге проблеме у вези са астрономијом, гравиметријом и вишом геодезијом (НП 99/54). Учествовао је и на више међународних састанака.

У гимназијско доба истиче се Николићев таленат за математику – по његову причању, у неком нижем разреду предаје му је Максим Трпковић (1864-1924). Као матурант, после извеснога колебања – техника, право – опредељује се за астрономију. У првим годинама студија следи оно што професори предају, сферна, практична и теоријска астрономија, небеска механика и остали пратећи предмети. Али од 1934, можда и раније, занима се и за астрофизику, нарочито откако је покренут *САТУРН*, за који је требало припремати занимљиве популарне чланке, а за њих није погодна она астрономија која се састоји од математичких образаца. Професори универзитета астрофизику и не знају, па је не предају. Зато се Николић и студенти његова времена, ако хоће своје знање да прошире и на њу, сналазе како знају – помаже им мали број средњошколских уџбеника и популарних књига до којих се могло доћи, а нарочито *КОСМОГРАФИЈА* Милана Андоновића, од 1888, коју студенти још увек користе, јер бољег уџбеника нема. Николић је свестраније обавештен, као што сведочи велики број његових популарних чланака објављених, 1935. и 1936, у листовима *ВРЕМЕ*, *ПРАВДА*, *РАДИО БЕОГРАД*.

Већ од 1935. Николић се поче занимати за нашега великана Руђера Бошковића, а оно се нагло појачаваше са приближавањем стопедесете годишњице Бошковићеве смрти. Судећи по писму Владимира Варићака (1865-1942) од 5. 8. 1936, Николић му беше затражио, за *CATUPH*, чланак о Бошковићевим математичким радовима, али Варићак то не прихвата, те Николића упућује на већ објављене радове о томе, нарочито на чланак Sciaparelli G., "Sull' attività del Bošković quale astronomo in Milano", мало познат, који би се могао превести за *CATUPH* (НП 2/36). Од почетка 1937. Николић пише низ чланака посвећених Бошковићу и припреманом обележавању његове годишњице смрти, у листовима *ВРЕМЕ*, *ПОЛИТИКА*, *ПРАВДА*, *L' ECHO DE BELGRADE*, а његова предавања преноси краткоталасна београдска радио станица, и то на француском, енглеском, италијанском и немачком језику (П 1939/16а). Из писма Габриеле Фламарион од 26. 2. 1937. види се да јој је послао чланак наслова "Roger Vochkovitch" – објављен у *ASTRONOMIE*, 1937, 91-98; из истога писма види се његова жеља да постане члан француског астрономског друштва (НП 3/37). О Бошковићу као астроному и дипломати објавиће и један чланак у *CIEL ET TERRE*, No 4, 1938.

Ускоро ће Николић успоставити везу и са Пољацима – био је не само велики Југословен, него и Словен, па је желео да се то некако одрази преко Бошковића. Банахијевић (Tadeusz Vanachiewicz) му пише 8. 4. 1937: прихвата сарадњу на коју га потаче Николићево писмо од 5. 4. 1937, иако, каже, нису му јасне речи "постају свесни свог Словенства" које је Николић употребио, желећи, свакако, истаћи Бошковићево припадништво Словенству; чланак који му је Николић послао уступио је професору Дикштајну (Samuel Dickstein), заинтересованом за историју математике и саопштио му Николићеву адресу (НП 4/37). Дикштајн му одговара 12. 6. 1937. како би желео да овај чланак објави и тражи одобрење; занима га и Николићев чланак у *ASTRONOMIE* (НП 5/37). Последица ове преписке је чланак "Roger Joseph Vochkovitch" објављен у *WIADOMOŚCI MATEMATYCZNE*, 1937, а и неки други радови штампани у Пољској у следеће две године последица су Николићевих настојања за приближавањем двеју наука (НП 8/38, 10/38, 11/38, 14/38). Академија приређена у Београду у част Руђера Бошковића биће прилика за писање чланака у листовима, а на самој академији одржао је говор о Бошковићеву животу.

Првобитно занимање за Бошковића прошириће Николић и на друге старе југословенске астрономе, те о њима писати у *CATUPHY*, 1938. Њима је посвећен и чланак објављен у Пољској 1938. – "Les Yougoslaves en astronomie". За писање овога чланка затражио је већ новембра 1937. да му пошаљем податке о неким астрономским делима и биографије, нарочито Милана Неделковића (П 1937/67). Пошто их је примио, јавља, 19. 11. 1937. да је завршио чланак о Југословенима у астрономији, те описује његов садржај и слике које га прате. На крају тога чланка су оне напомене да Миланковић није навео Трпковићев рад на реформи календара, као и да

Недељковићу није одато дужно признање за набавку инструмената Београдске опсерваторије. Рећи ће, у писму: "има да се браћа ждере, али шта марим, могу ја и одавде помало да кљуцам" (П 1938/68). У овоме писму занима се за порекло Петра Апиана, а у једном другом за лужичкога Србина који је први опазио Халејеву комету (П 1937/70). Чланак се појавио без Дикштајнова предговора, за који га Николић беше замолио (НП 8/38). На мисао да пише о часовнику краља Станислава дошао је Николић приликом посете музеју у Нансију, а обезбедио је и више снимака (НП 7/38, 10/38). Доцније ће Николић писати да је овај чланак изазвао одушевљење у Пољској (П 1938/99). Као природни наставак жеље да се осветли шта су Југословени учинили у области астрономије биће Николићева докторска теза. Писао ју је два пут, јер му први рукопис пропаде после хапшења.

Пре Николићева одласка у Француску разговарали смо са Емануелом о целисходности објављивања једнога каталога за аматере, у којем би се нашли неопходни подаци о звездама, јатима и маглинама доступним slabим инструментима. Имајући у виду да би овакав каталог био користан члановима Астрономскога друштва, Николић поче у Стразбуру са прикупљањем података за његово попуњавање. Радиле смо заједнички – ја у Београду. У више писама Николић саопштава како попуњава листиће за звезде, јата, маглине и сазвезђа, којим подацима већ располаже па их уноси у листиће, а које треба накнадно унети. Послао је изван број ових листића (П 1938/100, 101, 1939/б, в, г). Рат прекида овај посао, а исписани листићи пропадоше, сем оних – његових и мојих – који се нађоше у Београду.

И после објављивања чланка о Југословенима у астрономији Николић наставља са прибирањем података о њима, па 5. 8. 1939. пише како има "Историју југословенске астрономије", на француском, која стоји на располагању ономе који хоће да је штампа (П 1939/16а). То би била потпунија верзија чланка објављеног у Пољској, али му рукопис пропаде када је ступио у војску. Ову тему ипак не напушта – одликује се упорношћу и вредношћу, те у Клермон-Ферану поново је обрађује, сада као докторску тезу.

Пожелевши да у тезу уведе и нешто из наше народне космографије, Николић је затражио да му припремим и пошаљем потребни материјал, тако да га може лако прилагодити (П 1943/27а, 27б, 31б, 32а, 32б, 32г, 34а, 39а, 39б, 40а). Оно што је и како је тражио написах (П 1943/43а, 43б) у виду подужега чланка, који је Жозета Драгутиновић превела на француски под насловом "Essais d' une cosmographie populaire" (сачувана копија). Овај чланак и неке друге податке добио је преко Емануела или Кирилке (1943/51б). Нешто је употребио за тезу – оно што остаде у Клермон-Ферану после његова спровођења у логор – јер беше написао око 250 страна, а сачувало се само 20-30, пише 22. 9. 1945. (П 1945/8).

И у овом последњем писму Николић помиње наш заједнички рад, а за време које ће наступити после рата замишљао је, 1943, да заједно напишемо: 1. историју астрономије, 2. упоредну космогонију, 3. српску и балканску

космогонију; чак је смислио – оптимист какав је био – ко би био издавач (П 1943/436). У сарадњу је мислио да укључи и Емануела, па да заједно напишемо популарну астрономију и астрофизику. Истом приликом осврће се на послератни рад Београдске опсерваторије, на којој треба "да се посматра небо, снима, не ради привремених резултата, малих чланака, бедастог открића једног астероида, или тежње за открићем једне комете, што нема никаквог значаја... него посматрати да би се створило нешто велико и нешто боље". Осврнуће се и на то каква би требало да буду предавања на универзитету, с тим да се нарочита пажња обрати астрофизици (П 1943/47а од 28. 10. 1943.).

Ова маштања прекида његово хапшење и одвођење у Бухенвалд, а послератне прилике беху другачије, не онакве како их Николић претпостављаше. Морао је кренути другим путем, а тешка болест, стечена у логору, осујетиће у знатној мери остваривање његових жеља за унапређењем астрономије у нас.

Ономе што је већ речено о Николићевој делатности по повратку у Француску, 1945-1946, може се додати оно што је у вези са његовим стручним радом. Сазнавши од Руџијеа да је Николић поново у Француској, Бослер му се обраћа већ 22. 5. 1945. (НП 23/45), па ће потом разменити десетак писама, углавном породичне садржине, али из писма од 16. 6. 1945. види се Николићево занимање за Поенкареово писање о Руђеру Бошковићу (НП 25/45), што му беше потребно за тезу. Пошто му се Николић беше обратио и због своје тезе, Бослер пише 20. 6. 1945. да га је препоручио Емберу (Pierre Humbert), најбољем стручњаку за историју астрономије, али, додаје, због одређених околности, независних било од кога, на одбрану мора чекати више месеци (НП 26/45). Зато се пита не би ли Николић могао добити неки посао у посланству или конзулату, како би имао од чега живети, али да настави са научним радом (НП 26/45). Николић се онда обраћа Емберу, који му одговара да прихвата прву тезу, а за другу препоручује "Les séries trigonométriques" (НП 27/45). После одбране тезе Николић предлаже Емберу да одржи низ предавања у Југославији (НП 46/45), а и запитаће га још понешто о Бошковићу (НП 47/45).

Николића одавно занимаше Бошковићев предлог да се изврши оглед са дурбином напуњеним водом, па му Бослер шаље потребна обавештења, а и описује како да напише другу тезу (НП 28/45). Потом ће му честитати, 8. 11. 1945, на успешној тези (НП 44/45). Из овога времена је и писмо Габриеле Фламарион, од 26. 11. 1945, из којег се проистиче Николићева намера да на Сорбони одржи, 16. 12. 1945, предавање о астрономији у Југославији (НП 49/45). Нема података да ли је одржано. Када је у питању Бошковић, извесну помоћ пружила му је и Маргарита д' Азамбижа, са Медонске опсерваторије (НП 30/45 од 31. 7. 1945, НП 32/45 од 20. 8. 1945.), а њен муж (Lucien d' Azambuja) честитаће му на докторату стеченом после толико мука (НП 45/45).

Овде се може додати да је Николић после рата прекинуо сваку везу са опсерваторијом у Стразбуру, јер, чистунац какав беше, замераше Данжону на извесним поступцима за време рата, о чему је писао и Ис (НП 37/45, 38/45, 48/45), који је сачувао три Николићеве књиге (НП 37/45, 47/45).

Док је био запослен у ТАНЈУГУ-у и Министарству трговине, више пута смо он и ја, у друштву са Мирославом Стевановићем, разговарали о томе да би Николић морао радити нешто што одговара његовој спреми и наклоности. У оно време пак не изгледаше згодно да се запосли у Астрономској опсерваторији – да буде подређен Мишковићу није долазило у обзир, а на положај управника требало би чекати ко зна колико времена. Међутим, иако и сам одбијаше такву помисао, Николић обрађаше извесну пажњу Астрономској опсерваторији. Наиме, из неких Ружијевих писама назире се Николићево занимање за одређене инструменте и посматрања: помиње се астрограф отвора 350 мм, посматрање малих планета фотографским путем, коришћење меридијанскога круга (НП 56/46, 59/46, 63/47). Али с обзиром да нова служба у ГИЈА одговараше Николићевој спреми и омогућаваше му да развије своје способности, на Астрономску опсерваторију преста мислити. Успоставио је, међутим, сарадњу ове две установе у извесним подручјима.

Служба у ГИЈА захтеваше од Николића да унеколико промени област своје научне делатности. Вратиће се чистој математици, као наставник и писац уџбеника, а највећу пажњу обратиће астрономској геодезији и геофизици. За историју астрономије као да мање брине, али не заборавља Бошковића, те прикупља податке о његову животу и раду, све до 1966, докле трагови воде (НП 120/66).

После опорављања од болести, када може издржати веће напоре, Николић се упушта у дужа и даља путовања. Прво је било, изгледа, 1951, када више недеља проводи у Француској, вероватно у вези са пословима у ГИЈА. У Паризу је био између 5. 9. и 15. 10. 1951, за које време му је важила пропусница Народне библиотеке у Паризу (*Laissez-passer* од 5. 9. 1951, НД 63). То беше прилика за обнављање веза са некадашњим пријатељима, породицама д' Азамбижа и Ружије (НП 66/51, 67/51, 68/51, 73/51). Јавио се и некадашњој лекарки Алиси Фиценкам, из Стразбура, па се из преписке сазнаје да она није сматрала да је Николић био онолико тешко болестан, што уистину беше, а наслућује се да му се у току пута здравље нешто погоршало (НП 65/51, 69/51). Николић се током боравка распитиваше о томе како би добио потврду за боравак у два логора (НП 63/51). Постоји могућност да је Николић по повратку из Француске свратио у Фиренцу, јер га из тамошњег Војног географског института 10. 1. 1952. В. Rasella подсећа на разговор који су водили о неким астрономско-геодезијским радовима (НП 74/52).

Из преписке се сазнаје за намеру да Николић присуствује VIII Генералној скупштини Астрономске уније, у Риму 4-13. 9. 1953. До тога није дошло, па му је накнадно послат програм уз неке важније радове (НП 77/52). Исте године у вези је са Међународном геодезијском и геофизичком унијом, са седиштем у Паризу, одакле му генерални секретар G. Laclavere предлаже да

почне са радом на југословенској геодезијској библиографији од 1949-1951 (НП 75/52).

Више година Николић сарађује са философским факултетом у Скопљу. Први видљиви траг је овлашћење да може обавити научно-техничке припреме за набавку два астрофизичка инструмента (НП 78/52). Следеће године позваће га да испитује тамошње студенте из астрономије и астрофизике (НП 89/54, 90/54). Набавиће неке инструменте (*ПОЛИТИКА* 8. 1. 1961.).

Сарадња, углавном службена, наставља се са разним иностраним установама, као Националним географским институтом у Паризу (НП 79/53, 106/55, 108/55, 109/55, 110/55), америчком установом за обалско и геодетско испитивање у Вашингтону (НП 80/53), те Међународном геодезијском и геофизичком унијом, такође у Паризу (НП 82/53, 84/53). Следеће године Николић се дописује са Загаром (Francesco Zagar), управником опсерваторије Брера-Милано, који му шаље неке чланке (НП 91/54, 102/54, 104/54, 111/55). Из Делфта, Холандија, добија чланак о мерењу азимута, преко геодезијског института (НП 93/54), којем потом шаље своје мишљење у вези одређивања азимута (НП 95/54), а од којег је добио фотокопије таблица за 1908. (НП 96/54).

Грађевински факултет Техничке велике школе у Београду расписао је 1954. конкурс за наставника који би предавао предмет "техничко рачунање и рачун изравнања". Николић се свакако пријавио на конкурс, па се Грађевински факултет обраћа за мишљење ГИЈА. У одговору је факултет обавештен о Николићевим радовима и дужностима у ГИЈА, уз мишљење да би његов избор био правилан (НП 99/54 од 23. 8. 1954.). Био је изабран и држао предавања, сећа се Ернест Стипанић, професор, али факултет сада нема о томе података.

Као секретар Националнога комитета Међународне астрономске уније, Мишковић се 7. 11. 1954. обраћа Николићу са питањем: има ли неко мишљење или предлог који у Унији треба размотрити и о томе је обавестити (НП 103/54).

У току 1954. Николић дуже путује. Прво је у Риму, на X Генералној скупштини Међународне геодезијске и геофизичке уније, од 14-25. 9. 1954, о чему сведоче две фотографије снимљене за време заседања (НФ 14, 15; НД 67). Изгледа да је у Риму и од 30. 9. – 4. 10. 1954. на састанку геофизичара, када је одлучено да се 1957/58 година прогласи за међународну геофизичку годину (НФ 16, 17).

Дужи ће бити боравак у Сједињеним Америчким Државама, од 15. 11. 1954. до 15. 12. 1954. – члан је југословенске војне делегације (НД 66). Према програму, одмах по слетању у Њујорк делегација је одлетела у Вашингтон (НД 66б) и сутрадан посетила "Пентагон" – његово одељење за карте и фотографије, које би поново обилазила до 29. 11. 1954. Затим је требало отићи у Geological Survey Office у току два дана. За 6. 12. 1954. беше предвиђен одлазак у Fort Belvoir, у Вирџинији, док би делегација 7. 12.

одлетела из Вашингтона у Сент Луис, Мисури. Полазећи одатле 11. 12. за Колумбус, Охајо, делегација би посетила тамошњи Државни универзитет и, на крају, 14. 12. 1954, Војну академију у Њујорку. Повратак беше предвиђен за 15. 12. 1954. (НД 66а). Међутим, писмом генералног ађутанта од 22. 11. 1954. предложено је да неки чланови југословенске делегације, међу њима и Николић, оду у ваздухопловну базу Ферфилд, близу Сан Франциска, па да се оданде врате у Вашингтон – овај пут трајао би 7 дана (НД 66в, 66г). Николић је био у Сан Франциску, где је покушао да нађе Павла Емануела, тамо настањеног у то време, али узалуд. Приликом овога пута Николић је посетио и Маунт Паломар, југо-источно од Сан Франциска (НП 107/54). Недостају ближи подаци о дневнику овога путовања.

По повратку у Београд Николић ми рече како су му у "Пентагону" нудили да пређе у њихову службу, мислим у чину пуковника са добром платом, али он је одбио. Рекао је да он, као југословенски официр, може служити само својој земљи. Ова понуда показује како је и у САД био цењен као стручњак. Причао је, такође: делегацији су у "Пентагону" показивали чиме све располажу, па када су упитали да ли желе још штогод да виде, он затражи да види шта од карата и фотографија имају о Југославији; изиђоше му радо у сусрет и показаше много више од онога што је имала југословенска војска.

Треба поменути да је Николић учествовао у раду конгреса Међународне астрономске уније, одржаном 12-20. 8. 1958. у Москви (*TRANSACTIONS*, 1960).

О помрачењу Сунца од 15. 2. 1961. Николић је са својим сарадницима на Брачу, а ја са Београђанима на Хвару. Сретосмо се у повратку, у Сплиту. Љутио се што наше власти допустише толиким странцима да вршљају по нашој земљи, а без увида у то шта желе да постигну из посматрања помрачења.

Исте године Николић је на симпозијуму у Дубровнику, 6.-11. 10. 1961, ради обележавања 250 година од рођења Руђера Бошковића. Одржао је предавање "Руђер Бошковић и модерна геодезија", отштампано потом у *ЗБОРНИКУ ГЕОДЕТСКОГ ИНСТИТУТА*, 1962.

Још једна међународна конференција одржана је 6.-8. 10. 1962. у Милану, у вези са Р. Бошковићем, али и прославом двестогодишњице оснивања опсерваторије Брера. Николић је последњега дана одржао предавање са темом "Les conceptions cosmogoniques de Roger Bošković" (НД 68).

ПОРОДИЦА. ЛИЧНОСТ.

Оставши рано без оца, Николић поста веома привржен мајци. Зна колико се она намучила да породицу некако исхрани и одржи у току рата, а и после, док синови не поодрастоше. Зато, када већ у дечаштву поче зарађивати на часовима, сав приход мајци предаје, за породичне потрбе. Доцније, када су зараде веће, такође је за издржавање куће, мајке и сестре, одвајао највећи део, не истичући то никада као неку своју доброту, великодушност, заслугу,

нити тражећи посебну захвалност или повластице. Подразумева се да му мајка и сестра одговараху дужном пажњом, старајући се да буде ослобођен свакодневних домаћих послова и брига. Када је отишао у Стразбур породицу није могао помагати, али прилике тада беху боље, мајчина пензија већа, а и братовљева плата.

У Николићеву оданост породици, нарочито мајци, могао сам се лично уверити, много пута. Ускоро по доласку у Стразбур он пише: "Тешко ми је што сам одвојен од мојих и од вас мојих пријатеља, али се мора" (П 1937/70 од 9. 11. 1937.). Може се замислити колико му тешко беше, за боравка у заробљеништву и концентрациономе логору, сазнање да је Београд бомбардован, 1941. и 1944, а он не зна да ли су његови преживели. По пуштању из заробљеништва Николић се јавља својима и добија вести које га умирују. Тако је неко време могао бити спокојан.

Од Николића су долазиле вести у Београд током 1942, до октобра, када настаје прекид, до 25. и 29. јуна 1943. (П 1943/27а, 27б), које датуме носе дописнице из којих се не сазнаје да га нешто мори. А од 7. 7. 1943. је дописница са придиком: он ми стално пише, а од мене нема вести. По осталоме писању као да је све у реду. (П 1943/30а). Необично је да немам ниједнога писма његова из поменутог раздобља, а не верујем ни да му нисам толико дуго писао. Али рат је, па многа писма не стижу. Међутим, иако изгледаше да је све у реду, није било тако. Управо у то време Николић је претрпео страشان ударац: неки пакосник – тачније речено зликовац – обавестио га је, лажно, да су му умрли или погинули мајка и брат!

Кад год бих писао Николићу, саопштавао бих му укратко да су његови добро, а и њима бих показивао његова писма. Али сплет околности – губљење преписке управо тада – учини да он дуго нема вести ни од својих, ни од мене. Тако је вероватно недељама, можда и више месеци, био у убеђењу да је остао без својих најближих. У дописници од 14. 7. 1943. пише да је примио моје писмо од јуна месеца (пслато преко Емануела) и разабире се да је сада умирен у погледу мајке и брата. Додаје да лажна вест није производ грешке, већ да је разлог други – сазнају га доцније. Штета је, наставља, што касније нећу моћи да измирим рачуне. Сада је све сређено и неће бити ометан од ових "јунака", којима је свако средство добро. И још: "Ако нисам ништа учинио од себе крајем фебруара, то је захваљујући вољи да још једном поднесем последице својег идеализма" (П 1943/31б). Питао сам га од кога потиче вест о мајци и брату (П 1943/32г), али одговора не добих.

Може се претпоставити да се нечовечни поступак према Николићу догодио крајем фебруара 1943, а да га је коначно разуверило моје писмо од јуна 1943, примљено вероватно дан или два пре његове дописнице од 14. 7. 1943. Лажну вест о смрти мајке и брата Николић је саопштио пријатељима д' Азамбижа, па му они изјављују саучешће и питају: зна ли под којим околностима су мајка и брат страдали, да ли су "жртве рата који је још једном опустошио Вашу јуначку земљу" (НП 21/43).

За правичну ствар Николић беше спреман све да учини, да се жртвује. Зато је ступио у француску војску, зато је сарађивао са покретом отпора. Последице су познате. По повратку у Београд уверио се врло брзо да стварност није равна машти, па се одупро и посветио само стручном раду, ни при томе не штедећи себе.

Пријатељима је био крајње привржен, спреман да им притекне у помоћ у свакој прилици, у свакоме тренутку, макар на своју штету. А у његове бестелесне пријатеље сврставају се отаџбина и астрономија.

Љубав према отаџбини, онима који је створише и одбранише својом крвљу, као и строго оцењивање шта се сме а шта не сме од ње одузимати, доведоше га до опозиције према Мишковићу и неким другим професорима Универзитета, онима који су од народа узимали оно што по моралним схватањима није допуштено. Од таквога става, одбојнога према некима, али искренога према народу имао је само непријатности – сумњичање па и оптуживање за оно што није био нити радио. Неки мутни послови управника Астрономске опсерваторије нагоњаху га на раскринкавање. О томе сведоче неке белешке које је оставио (*ДНЕВНИК* 15-16, 20-21). У почетку излагања *САТУРНА* Николић замоли Мишковића за неки чланак – допринео би потврђивању новог часописа – а овај одговори да би чланке требало хонорисати. Изненађен, Николић рече како му је незгодно да за писање у студентскоме листу нуди хонорар професорима универзитета. Мишковић се онда исправио: није мислио на професоре, него на друге сараднике. Овима другима није падало на памет да траже награду. Мишковићу ће замерати усмено, а једном и писмено (П 1937/68) што је Астрономска опсерваторија подигнута на погрешном месту, па и што је кочио развој астрономије у нас, те смо због његових "подземних веза" губили време (П 1943/39а).

Отаџбину је схватао свеобухватно. Био је Југословен у пуноме смислу речи, па је зато проучавао одушевљено све који су се на тлу Југославије бавили астрономијом. Радо је истицао и заслуге других Словена за ову науку, па отуда тежња да сазна нешто више о некима који би по имену могли бити словенскога порекла: о Апиану, правим именом Петар Биневиц, и о Георгу Паличу (П 1937/68, 70). Уживао је што су Пољаци прихватили његове чланке о Бошковићу и другим југословенским астрономима (П 1938/99).

Ни друга љубав, према астрономији, није га никада напустила, од првих разговора са Миланом Недељковићем до смрти. У Стразбуру јој посвећује сваки тренутак, откидајући га од одмора или разоноде, а усред рата пише Емануелу: "Биће дивно поново се видети после толико ћутања, бити изнова заједно и наставити са радом на нашој лепој астрономији и служити што је боље могуће нашем друштву и нашој науци" (П 1943/39а). Или: "Ми немамо још много времена да живимо, ми не можемо губити време после рата и морамо мислити на отаџбину и на астрономију, ми, наша група. Питање личности не долази у обзир" (П 1943/47а).

Николић није био богомољац – далеко од тога. Али као "просечни Србин" веру је сматрао повезану са народом и као такву поштовао је. У кући су прослављани већи празници, као и слава, свети Арханђео, по древним обичајима. Можда је зато љут на Шкреба, јер га назива комунистом (*ДНЕВНИК* под 5. 3. 1935.). Верска питања не беху предмет наших разговора, али понеке речи које је записао сведоче да није био атеист. Сем онога што је раније споменуто, може се навести како јавља, да ће математику полагати у јулу "ако Бог да" (П 1937/70), а исте речи понавља и кроз годину дана, у једноме писму два пут (П 1938/100). Па и средином 1942, када свакако сарађује са покретом отпора, пише: "Ја сам хвала Богу добро" (П 1942/71б).

Није се женио, иако је било неких наговештаја о томе. са Бугарком Кирилком упознао се у Стразбуру, вероватно 1938, када се она први пут помиње као "вереница", уз додатак да је отишла у Софију и да се неће враћати (П 1938/100). Међутим, особа која ће октобра или новембра 1942. пролазити кроз Београд и од његових треба да преузме неки материјал за његову тезу, од мене припремљен, биће вероватно Кирилка (П 1942/71б од 7. 7. 1942.), или "незванична вереница" по другоме писму (П 1942/112б, септембар 1942.). Она се, дакле, враћа у Француску и сретће се, свакако, са Николићем у Клермон-Ферану. Следеће године, помињући је по имену, Николић извештава да му је по некоме послала књигу (П 1943/31б). Тада је, очигледно, у Софији и поручује да се неки материјал пошаље њој, да му је она нешто доставила, али је друго остало у Софији (П 1943/32а, 32б). А када Николић пише Емануелу, 5. 9. 1943, шаље му од њене стране поздрав (П 1943/39а). Постоји и Кирилкино писмо Николићима – у Београд из Софије – од 7. 9. 1943. Обраћајући им се са "Mes chers", пише како са Ђорђем често говори о њима и о лепоме времену када ће опет бити заједно, још срећнији што ће бити са њима. Писмо је неко донео Николићима (П 1943/39б).

ГЕСТАПО је прекинуо ову везу, а Николић после рата није хтео о њој да говори. После рата дошла је тешка болест, а када се опоравио и могао нормално живети, било је неких знакова да ће се оженити. На то га нарочито наговараше Мирослав Стевановић. Међутим, Николић је радије мислио о другима него о себи, па је рекао да се неће женити, јер не жели да буде другоме на терету у случају да се болест обнови у тежем облику. Живео је са мајком, док је била жива, а после са сестром, несрећно удатом, и сестрићем лоше нарави, који му загорчаваше последње године живота.

И поред толиких мучних година – прво сиромаштво, па заточеништво и болест – Николић је остао ведрога духа, доброћудан, спреман на шалу и смех, добронамеран и понекад скоро детињасто наиван. Отуда га Жозета Драгутиновић и ја понекада звамо "наша беба".

Истовремено Николић је био и неуморан радник. То се види и из библиографије. Неко време успева да свакога дана напише по један чланак за новине, пре рата, а 1947. написао је три обимне књиге за ГИЈА. Овај последњи напор умало га није стао живота.

НЕНАД Ђ. ЈАНКОВИЋ

Да није било његовог идеализма и алтруизма, и то у великој мери, да је више водио бригу о својим интересима, нарочито здрављу, и поживео дуже и у бољим условима, свакако да би много више дао својој науци и своје народу. Зато завршимо Његошевим стиховима:

Смрт ужасна, туге мати, наказнога страва лица,
без чуђења, хладне душе, свете правде јест царица;
не познаје чин ни лице, хладним ситом исијаје
вјечну искру из прашине, да на небу брже сјаје.

БИБЛИОГРАФИЈА Ђорђа М. Николића

Библиографија Ђорђа Николића која се овде наводи не може се сматрати потпуном. Вероватно је изван број чланака, растурених по новинама и часописима, остао незапажен.

Чланке у новинама Николић потписиваше пуним именом и презименом, или само почетним словом имена и целим презименом. Уколико су пак потписани неким иницијалима, то је напоменуто.

Белешке и новости објављиване у *САТУРНУ* већином нису потписане, па се сада не може знати ко их је саставио. У прве три године излагања потичу највише од Николића, Франа Доминка и Ненада Јанковића. Наведене су само оне за које је поуздано да су Николићеве.

ШТАМПАНИ РАДОВИ

1934

Otvorenje Astronomskog opservatorija Univerziteta u Beogradu – *JUTARNJI LIST* 3. 6. 1934. ("...ić Bg)

Zagrebačka zvjezdarnica šalje znakove SOS – *NOVOSTI* 17. 9. 1934. (bez potpisa)

Zagrebačka zvezdarnica šalje znake C.O.C. – *ШТАМПА* 19. 9. 1934. (пренето из загребачких новости)

Potreba nove zvjezdarnice – *JUTARNJI LIST* 21. 9. 1934. ("...ić Bg)

1935

Naša reč – *SATURN* 1935, 1 (potpisano Astronomsko društvo)

Положај астрономије код нас и њена потреба – *САТУРН* 1935, 2-6

Да ли се васиона проширује – *САТУРН* 1935, 13-16 (Ђ.)

Испитивање атмосфере планете Венере – *САТУРН* 1935, 29-30 (без потписа)

Reinmuth-ova kometa 1928 I – *SATURN* 1935, 30-31 (bez potpisa)

- Asteroid Hidalgo – *SATURN* 1935, 31 (bez potpisa)
 Порекло Месечевих кратера – *САТУРН* 1935, 31 (без потписа)
 Ekstra galaksija – *SATURN* 1935, 31-32
 Извештај са годишње скупштине одржане 13. XII 1935. – *САТУРН* 1935, 32
 Да ли се васиона проширује (наст.) – *САТУРН* 1935, 50-51 (Ђ.)
 E. A. Milne – *SATURN* 1935, 63
 Nautički godišnjak – *SATURN* 1935, 64
 Да ли се васиона проширује (крај) – *САТУРН* 1935, 73-76 (Ђ.)
 Astronomske večeri od Hermann-a Klein-a – *SATURN* 1935, 76-79 (prevodi Ђ. M. N.)
 Нове, поводом открића нове: нова Херкулис 1934 – *САТУРН* 1935, 108-112 (Ђ. Н.)
 Astronomske večeri – *SATURN* 1935, 112-115 (prevodi Ђ. M. N.)
 Merkur je u perihelu – *SATURN* 1935, 120-123
 Поводом открића нове: Н. Херкулис 1934 – *САТУРН* 1935, 146-152 (Ђ. Н.)
 Astronomske večeri – *SATURN* 1935, 153-156 (prevodi Ђ. M. N.)
 Облаци калцијума у међузвезданом простору – *САТУРН* 1935, 166 (Ђ. Н.)
 Wolf-Rayet-ove zvezde i Einstein-ov efekat – *SATURN* 1935, 198-199 (Ђ. Н.)
 Astronomske večeri – *SATURN* 1935, 191-195 (prevodi Ђ. M. N.)
 Elementi planetskih putanja – *SATURN* 1935, 213-217
 Астрономске вечери – *САТУРН* 1935, 219-222 (Ђ. М. Н.)
 Dvojna spektroskopska zvezda: Zeta u sazvežđu Коџијаша – *SATURN* 229-230 (Ђ. N.)
 Систематско померање линије спектра звезда – *САТУРН* 1935, 257 (Ђ. Н.)
 Бугарин Бласков и Бодов закон о Сунчевом систему – *САТУРН* 1935, 257-258 (Ђ. Н.)
 Sopstvena kretanja zvezda – *SATURN* 1935, 260 (Ђ. N.)
 Астрономске вечери – *САТУРН* 1935, 273-277 (Ђ. М. Н.)
 Астрономи и астрономија – *ПРАВДА* 8. 12. 1935. (Ђ. Н.)
 Астрономи и астрономија – *ПРАВДА* 9. 12. 1935. (Ђ. Н.)
 Небо у току векова – *ПРАВДА* 22. 12. 1935. (без потписа)
 Небо у току векова – *ПРАВДА* 23. 12. 1935. (без потписа)

1936

- О помрачењу Месеца 8. јануара 1936. године, РАДИО БЕОГРАД, 5. 1. 1936.
 Астрономија, *САТУРН* 1936, 6-9, 30-34 (превео Ђ. М. Н.)
 Величина и удаљеност планете од Сунца, *ПРАВДА* 1. 1. 1936. (Ђ. Н.)
 Величина и удаљеност планете од Сунца, *ПРАВДА* 2. 2. 1936. (Ђ. Н.)
 Руђер Бошковић – претеча Ајнштајна, *ПОЛИТИКА* 3. 1. 1936.
 Тајна Сунчевог система – Браунова и Ђинсова теорија, *ПРАВДА* 10. 1. 1936. (без потписа)
 Тајна Сунчевог система – Кант-Лапласова теорија, *ПРАВДА* 11. 1. 1936. (Ђ. Н.)

- Меркур, први грађанин Сунчевог система, *ПРАВДА* 19. 1. 1936. (Ђ. Н.)
- На Венери би могао постојати живот, *ПРАВДА* 2. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Како су вршена астрономска посматрања Венере, *ПРАВДА* 3. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Месец, драги паж наше Земље – Стари су веровали да на Месецу има живота, Сигнали са Земље на Месец, *ПРАВДА* 9. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Месец, драги паж наше Земље – Да ли су постојали селенити, тајанствени становници Месеца, Математика и астрономија, *ПРАВДА* 10. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Месец, драги паж наше Земље – Сутон на Месецу и промена боје његових предела, Да ли на Месецу постоји атмосфера, *ПРАВДА* 11. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Месец и његова површина – Месечеве планине и мора, *ПРАВДА* 17. 2. 1936. (без потписа)
- Месечеве тајне – Откуда потиче Месечева пепељаста светлост, *ПРАВДА* 18. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Месечеве тајне – Мене и либрација Месеца, *ПРАВДА* 19. 2. 1936. (Ђ. Н.)
- Звезда Венера у Адис Абеби направила узбуну, *ВРЕМЕ* 23. 2. 1936.
- Планета Марс – друга Земља, Шта су до сада открили астрономи на Марсу, *ПРАВДА* 14. 3. 1936. (Ђ. Н.)
- Планета Марс – друга Земља, Годишње доба и временске прилике на суседној планети, *ПРАВДА* 16. 3. 1936. (Ђ. Н.)
- Марс – Нова открића на проучавању планете Марс, *ПРАВДА* 17. 3. 1936. (Ђ. Н.)
- Марс – Фламарион, творац популарне астрономије и револуционар у науци о звездама, *ПРАВДА* 18. 3. 1936. (Ђ. Н.)
- Марс, његова мора и континенти – Црвена боја Марса, облаци и биљке, *ПРАВДА* 19. 3. 1936. (Ђ. Н.)
- Марс, његова мора и континенти – Открића у вези са Марсовим каналима, *ПРАВДА* 21. 3. 1936. (Ђ. Н.)
- Марсови сателити, *ПРАВДА* 2. 4. 1936. (Ђ. Н.)
- Има ли живота у васиони, *РАДИО БЕОГРАД* бр. 14, 5. 4. 1936.
- Дубровачки геније Руђер Бошковић као астроном, *ПРАВДА* 11.-14. 4. 1936.
- Човек који проучава звезде над Марсељом предаваће данас у Београду о разним кометама, *ВРЕМЕ*, 17. 4. 1936.
- На Коларчевом народном универзитету славни француски астроном говори о кометама, *ПРАВДА* 17. 4. 1936.
- Француски астроном Бослер одушевио је београдску публику говорећи о "пореклу комета", *ВРЕМЕ* 19. 4. 1936.
- Успех Астрономског друштва – Славни француски астроном Бослер одушевио је публику говорећи о кометама на Коларчевом универзитету, *ПРАВДА* 19. 4. 1936.
- Данашња наука о Марсу, *ПРАВДА* 21. 4. 1936. (Ђ. Н.)
- Potpuno pomračenje Sunca 19. juna 1936. god., *SATURN* 1936, 105-114
- Astronomske večeri, *SATURN* 1936, 115-117 (bez potpisa)

- Помрачење Сунца 19. 6. 1936. – Уз предавање г. Ђ. Николића 18. јуна 1936, *РАДИО БЕОГРАД* 14. 6. 1936.
- Помрачење Сунца 19. јуна – Утисак потпуног помрачења Сунца, *ПРАВДА* 15. 6. 1936. (без потписа)
- Помрачење Сунца биће 19. јуна – Дивљење и страх трајаће 132 секунде, *ВРЕМЕ* 16. 6. 1936.
- Помрачење Сунца 19. јуна – Помрачење Сунца у прошлости, *ПРАВДА* 16. 6. 1936.
19. јуна биће помрачење Сунца – Састав Сунца, *ВРЕМЕ* 17. 6. 1936.
- Сунце и човек, *ПРАВДА* 17. 6. 1936.
- Пред помрачење Сунца 19. јуна – Наш живот и сунчани зраци, *ПРАВДА* 18. 6. 1936.
- Састав Сунца, *ПРАВДА* 19. 6. 1936.
- Како се видело помрачење Сунца са врха Авале, *ВРЕМЕ* 20. 6. 1936. (Ђ. Н.)
- Нова мала планета названа је Павлодија, *ВРЕМЕ* 28. 6. 1936.
- Планета Сатурн и ишчезавање његових прстенова, *ВРЕМЕ* 29. 6. 1936.
- Резултати посматрања помрачења Сунца од 19. јуна 1936, *САТУРН* 129-136
- Нове звезде и катастрофе у васиони, *ВРЕМЕ* 29. 7. 1936.
- Ударени темељи новој астрономској опсерваторији у Загребу, *ВРЕМЕ* 16. 7. 1936.
- Интересантна и неочекивана небеска појава – Комета Пелтије огромном брзином приближује се и биће у понедељак најближа Земљи, *ВРЕМЕ* 1. 8. 1936.
- Нашој планети и њеним становницима између 9. и 14. августа прети опасност од звезда падалица, *ВРЕМЕ* 10. 8. 1936.
- Астрономске вечери, *САТУРН* 174-181 (преводи Ђ. Н.)
- Срушена је стара београдска звездара, а на њеном месту подижу децју универзитетску клинику, *ВРЕМЕ* 7. 9. 1936. (без потписа)
- Београдска опсерваторија треба ускоро да почне са давањем тачног средњеевропског времена, *ВРЕМЕ* 18. 9. 1936.
- Некролог – Јован М. Станковић, *САТУРН* 1936, 250 (Ђ. Н.)
- Објашњење прогнозе времена, *ВРЕМЕ* 29. 10. 1936. (Ђ. Н.)
- Сунчев систем не може се представити на хартији, *ВРЕМЕ* 10. 11. 1936.
- Откриће хелиума, *ВРЕМЕ* 24. 11. 1936.
- О календару, *САТУРН* 1936, 266-273
- Астрономске вечери, *САТУРН* 1936, 273-280 (превео Ђ. Н.)
- У Словенији је виђен велики метеор остатак распреле комете Биела, *ВРЕМЕ* 1. 12. 1936.
- Помрачење Месеца 8. јануара 1936, *ВРЕМЕ* 1. 1. 1936.
- Како се ових дана видело помрачење Месеца у Београду, *ВРЕМЕ* 12. 1. 1936. (Н.)
- Ове године запажена промена на Месечевом рељефу, *ВРЕМЕ* 5. 10. 1936. (без потписа)

1937

- Руђер Бошковић – Поводом стопедесетогодишњице смрти, *САТУРН* 1937, 1-9, 33-45
- Смрт Андрије Мохоровичића (1857-1936), *САТУРН* 1937, 17-20
- Идућег месеца навршава се 150 година од смрти научника Руђера Бошковића, *ВРЕМЕ* 15. 1. 1937. (без потписа)
- Стопедесетогодишњица Руђера Бошковића, *ПОЛИТИКА* 15. 1. 1937. (без потписа)
- Припреме за прославу стопедесетогодишњице Руђера Бошковића, *ПРАВДА* 15. 1. 1937. (без потписа)
- Један значајан датум за нашу науку – Идућег месеца ће се у Београду свечано прославити стопедесетогодишњица смрти славног Дубровчанина Руђера Бошковића, *ПРАВДА* 21. 1. 1937. (без потписа)
- Roger Joseph Bochkovitch, *WIADOMOŚCI MATEMATYCZNE*, 1937, 1-8
- Roger Bochkovitch, 150^e Anniversaire de la mort du plus grand Astronome Yougoslave, *L' ASTRONOMIE* 1937, 91-99
- Ruđer Bošković savant yougoslave, *L' ECHO DE BELGRADE* 3. 2. 1937.
- Хрватско астрономско друштво у Загребу, *САТУРН* 1937, 53-54 (Н.)
- Merkur će 11. маја проћи испред Sunca, *SATURN* 1937, 117-119 (Н.)
- Posmatranja planetoida, *SATURN* 1937, 121 (Н.)
- Međuzvezdana strujanja meteora, *SATURN* 1937, 122 (Н.)
- Рефлексне маглине, *САТУРН* 1937, 121-122 (Н.)
- La nationalité de R. Bošković, *L' ECHO DE BELGRADE* 17. 2. 1937. (bez potpisa)
- Ruđer Bošković en France, *L' ECHO DE BELGRADE* 3. 3. 1937.
- A la mémoire de R. Bošković, *L' ECHO DE BELGRADE* 19. 5. 1937. (bez potpisa)
- Стопедесетогодишњица смрти нашег великог научника Руђера Бошковића, *ВРЕМЕ* 16. 5. 1937.
- Једна од најбеднијих улица у Београду носи назив нашег великог научника Руђера Бошковића, *ВРЕМЕ* 21. 5. 1937.
- Да ли у васиони постоји живот, *ВРЕМЕ* 15. 6. 1937. (Н.)
- Председник Француске Републике одаје признање француској астрономији на дан педесетогодишњице Астрономског друштва, *ВРЕМЕ* 16. 6. 1937.
- Громобрани нису више поуздани заштитници од грома, *ВРЕМЕ* 27. 7. 1937. (Н.)
- Данас ће Београђани видети нову комету, *ВРЕМЕ* 12. 8. 1937.
- Како су јуче астрономи и публика посматрали комету "1937 Ф", *ВРЕМЕ* 14. 8. 1937.
- Наш славни астроном 18. века Руђер Бошковић први је од јужних Словена посетио енглески двор и први изговорио речи: "Кад је бал, нек је бал", *ВРЕМЕ* 13. 9. 1937.
- Маглине – дивна острва у васиони, *ВРЕМЕ* 21. 9. 1937. (без потписа)

Један космички феномен – Комета Пелтје распада се а откривена је још једна комета и нова звезда, *ВРЕМЕ* 27. 9. 1937.

Un "Citoyen d' Europe" – Roger Bochkovitch, savant, astronome, poète et diplomate yougoslave, *L' INDEPENDANCE BELGE*, 6. 10. 1937. (de notre correspondant particulier, Belgrade, 3. octobre, (B. de B.)

1938

Марко Господнетић, *САТУРН* 1938, 20-28

Нова опсерваторија у Загребу, *ВРЕМЕ* 2. 1. 1938.

Ivan Daničić – Odierna, *SATURN* 1937, 54-58

Roger Bochkovitch et la Pologne, *BIULETYN GRUPY POLSKIEJ SPÓLPRACUJACEJ Z KOMITETEM AKADEMJI MIEDZYNARODOWEJ HISTORJI NAUK*, 1938

Les Yougoslaves en astronomie (XV-XX siècles), *BIULETYN GRUPY POLSKIEJ SPÓLPRACUJACEJ Z KOMITETEM AKADEMJI MIEDZYNARODOWEJ HISTORJI NAUK*, 1938, 115-154

Česmički, Gazolić i Petrić, *SATURN* 1938, 87-93

Roger Bochkovitch (1711-1787), *CIEL ET TERRE*, 1938, No 4

Conférence sur Roger Bochkovitch faite à Belgrade le 16. mai 1937. à l' Academie officielle tenue à l' occasion du 150e anniversaire de la mort du grand savant yougoslave, *BIULETYN GRUPY POLSKIEJ SPÓLPRACUJACEJ Z KOMITETEM AKADEMJI MIEDZYNARODOWEJ HISTORJI NAUK* 938, 185-192

Dubrovački astronomi Pučić, Sagri, Nale i Gradić, *SATURN* 1938, 158-163

Mlečni Put – Galaksija, *SATURN* 1938, 206-212, 250-259

Руђер Бошковић, "ДНЕВНИК са пута из Цариграда у Пољску" (приказ), *САТУРН* 1938, 39

1939

Fotografske veličine novih Jupiterovih satelita, *SATURN* 1939, 20

Radialne brzine Wolf-Rayet-ovih zvezda, *SATURN* 1939, 20-21

Odlikovanja francuskih astronoma, *SATURN* 1939, 21

Još jedan uspeh opservatorije u Strazburu, *SATURN* 1939, 21

Predavanje g. Danžona, *SATURN* 1939, 69 (N.)

Natriumove linije, *SATURN* 1939, 69-70 (N.)

Les Yougoslaves en astronomie – Complément, *BIULETYN GRUPY POLSKIEJ SPÓLPRACUJACEJ Z KOMITETEM AKADEMJI MIEDZYNARODOWEJ HISTORJI NAUK*, 1939, 123-138

Sur l' orloge du roi Stanislas, *BIULETYN GRUPY POLSKIEJ SPÓLPRACUJACEJ Z KOMITETEM AKADEMJI MIEDZYNARODOWEJ HISTORJI NAUK*, 1939, 87-122

1945

Un Yougoslave à Buchenwald, *YUGOSLAVIE, ORGAN DE L' ASSOCIATION FRANCE-YUGOSLAVIE*, 1. 9. 1945.

1946

Зашто звезде светле, *НАУКА И ТЕХНИКА* 1946, 577-583

Једна лепа небеска појава – Вечерас ће падати звезде, *ПОЛИТИКА* 9. 10. 1946.

О енергији звезда, *НАУКА И ТЕХНИКА* 1946, 977-986

1947

Analitička geometrija u ravni i prostoru, Beograd 1947. (GIJA), 1-146

Trigonometrija u ravni i na sferi, Beograd 1947. (GIJA), 1-344

Viša matematika I deo – Diferencijalni račun, Beograd 1947. (GIJA), 1-523

1950

Matematika (aritmetika i algebra), Beograd 1950. (GIJA), 1-145

1951

Руђер Бошковић (1711-1787), *ЗАДРУГА* 15. 2. 1951.

1952

Астроном, математичар, физичар, филозоф и песник Руђер Бошковић, *ПОЛИТИКА* 13. 2. 1952.

Kvarc časovnici i pitanje časovne službe u Jugoslaviji, *GEODETSKA SLUŽBA* 1952, 95-105

Naše opservatorije za potrebe triangulacije i njihov doprinos službi vremena, *GEODETSKA SLUŽBA* 1952, 7-17

Prikaz dela francuskog naučnika "Izračunavanje velikih geodetskih linija", *GEODETSKI LIST* 1952, 265

1953

Ruđer Bošković, preteča modernih fizičkih teorija, *ALMANAH BOŠKOVIĆ* 1953, 92-111

Руђер Бошковић као популаризатор астрономије, *ВАСИОНА* 1953, 2-5

Doprinos Jugoslovena astronomskim naukama, *ALMANAH BOŠKOVIĆ* 1953, 188-197

1954

- Звезде и склоп васионе, Београд 1954. (*Коларчев народни универзитет* бр. 13), 37-73
- Развој астрономије и допринос Југословена овој науци, Београд 1954. (*Коларчев народни универзитет* бр. 59)
- Значај астрономије, Београд 1954. (*Коларчев народни универзитет* бр. 12), 5-14
- Помрачење Sunca i Мјесеца – Pesničko djelo Ruđera Boškovića, *ALMANAH BOŠKOVIĆ*, 1954, 94-129
- О оријентацији једне тригонометријске мреже, *GEODETSKA SLUŽBA* 1954, 1-13, 131-156
- Кроз нашу васионску насеобину, *Коларчев универзитет* бр. 12, Београд 1954.

1955

- Алберт Ајнштајн и теорија релативитета, *ВАСИОНА* 1955, 49-53, 75-77

1958

- Од 1958. појављују се Николићеви чланци у ВОЈНОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ, са потписом "Ђ. Н."
- Geofizika – Predavanja na V. V. G. A. u 6-tom semestru 1958-59: I Nauka, tehnika i savremeno naoružanje, 1-54; II Nauka u ratne svrhe, 55-75; III Jedinstvo nauka, 76-137

1961

- Нека Бошковићева космогонска схватања, *ВАСИОНА* 1961, 93-97
- Ruđer Bošković et la géodésie moderne, *ARCHIVES INTERNATIONALES D' HISTORIE DES SCIENCES XIV*, 1961, 315-335

1962

- Ruđer Bošković i savremena geodezija, *ZBORNIK GEODETSKOG INSTITUTA* 4, Београд 1962.
- Ruđer Bošković et la géodésie moderne, *ACTES DU SYMPOSIUM INTERNATIONAL R. J. BOŠKOVIĆ*, 1961, 175-189
- Sur certaines idées cosmologiques de Ruđer Bošković, *ATTI DEL SYMPOSIUM INTERNAZIONALE CELEBRATIVO DEL 250° ANNIVERSARIO DELLA NASCITA DI R. G. BOSCOVICH E DEL 200° ANNIVERSARIO DELLA FONDAZIONE DELL OSSERVATORIO DI BRERA*, Milano 1962, 271-282
- Podsetnik iz matematike – VII Trigonometrija na sferi, *GEODETSKI GODIŠNJAK* 1962, 75-86

1963

- Podsetnik iz matematike – X logaritmovanje, *GEODETSKI GODIŠNJAK* 1963-1964, 61-79
- Osnove numeričkog računanja II deo – Jedinice mere i infinitezimalne veličine*, Beograd 1963, 1-109
- Osnove numeričkog računanja III deo – Interpolacija*, Beograd 1963, 1-64
- Logaritmi i njihova primena*, Beograd 1963, 1-46
- Osnove numeričkog računanja V deo – Nomografija*, Beograd 1963. (predavanje u Višoj vojnoj geografskoj akademiji), 1-21
- Linearne jednačine – determinante*, Beograd 1963. (predavanje u Višoj vojnoj geografskoj akademiji), 1-44
- Algebarske jednačine višeg stepena*, Beograd 1963. (predavanje u Višoj vojnoj geografskoj akademiji), 1-25
- Животопис Руђера Бошковића – Грађанин Дубровника и света, *ВАСИОНА* 1963, 33-36
- Животопис Руђера Бошковића – Грађанин Дубровника и света, *ПОЛИТИКА* 8.-15. 3. 1963.
- Osnove numeričkog računanja I deo – Aproksimacije*, Beograd 1963, 1-120

1966

- Ruđer Bošković i savremena geodezija (kratak sadržaj), *GEODETSKI LIST* 1966, 135

1967

- O nekim kosmološkim idejama Ruđera Boškovića, Beograd 1967, (separat), 1-30
- Podsetnik iz matematike – XVI jednačine, *GEODETSKI GODIŠNJAK* 1965/1966, 51-68 (1967)

1983

- Sabotaža je bila naša politična naloga, *BUCHENWALD ZBORNIK*, Ljubljana 1983, 119-121
- Weimarčani, *BUCHENWALD ZBORNIK*, Ljubljana 1983, 189-190

НАПОМЕНА

Када је почео објављивати своје чланке у *ПРАВДИ*, Николић записује на кошуљци у коју је слагао исечке, под 8. 12. 1935:

"Са овим бројем *ПРАВДА* ће редовно доносити моје чланке из астрономије у специјално за то отвореној рубрици Листићи из астрономије."

Намера ових чланака је пропаганда астрономије, Астрономског друштва – Београд и астрономског часописа *САТУРН*.

А после навођења бројева *ПРАВДЕ* у којима су се појавили његови чланци, од децембра 1935. до фебруара 1936, додаје:

"Као што се види, почео сам од почетка и мислим да овде изнесем целу астрономију. Ово је најбољи начин да се публика упозна са астрономијом, а тиме ће и наше Астрономско друштво имати користи: прво, што један његов члан популаризује астрономију, и друго, што ће се међу читаоцима *ПРАВДЕ* наћи људи, који ће постати љубитељи астрономије а тиме и чланови Друштва".

РАДОВИ У РУКОПИСУ

- Histoire de l' astronomie yougoslave, I Thèse, 1945, 1-263
- Séries trigonometriques, II Thèse, 1945, 1-87
- Numerička matematika II deo: Osnove numeričkog računa, 1-67
- Osnove numeričkog računanja II deo, 1-109 (dva primerka, različita)
- Numerička matematika III deo: Interpolacija, 1-72 (dva primerka)
- Osnove numeričkog računanja II deo, 1-109
- Numerička matematika I deo, Aproksimacije, 1-74, 1-120, 1-397
- O nekim kosmološkim idejama Ruđera Boškovića, 1-30
- De certaines idées cosmologiques de Ruđer Bošković, 1-14
- De certaines idées cosmologiques de Ruđer Bošković, 1-48
- I Glava. Astronomija, 1-31 (nesvršeno)
- Astrogeodetski radovi u FNRJ, 1-18 (nesvršeno)
- Izveštaj o potpunom pomračenju Sunca 15. februara 1961. godina, 1-13
- Ruđer Bošković i savremena geodezija, 1-50
- Ruđer Bošković i savremena geodezija, 1-19
- Materija, 1-13
- Materija u vasioni i formiranje nebeskih tela, 1-19
- O kosmogoniji zvezda (kako se rađaju i umiru zvezde), 1-13
- Od atoma do zvezda, 1-12
- Jugoslovenske logaritamske tablice, Beograd 1947, 1-25
- Никола Коперник, О кружењима небеских путања (превод), 1-47
- Данашњи положај астрономије у Југославији, 1-5 (1938?)
- Радови Војно-географског института у Београду, 1-6
- Постоје сведочанства..., 1-6 (два примерка)
- Neka pitanja geomagnetizma, 1-4
- Numerička matematika, Kolokvijum I, 1956.
- Savremena sredstva i metodi geodetskih vezivanja kontinenata, 1-17
- Geofizika, 1-2
- Geologija, 1-8
- Telekomunikacije, 1-12
- Sateliti, 1-6

Rakete, 1-8

Služba tačnog vremena i standard frekvencija iznenadnih poremećaja jonosfere i širenja UKT-VKT

Osnovni geodetski radovi u FNRJ, 1-8

Primena veštačkih Zemljinih satelita u geodeziji, 1-25 + 2

Geodezija u savremenim uslovima, 1-57

Savremeni značaj geodezije, 1-22

Hidrometeorološka služba FNRJ, 1-14

Uticaj Sunčevog zračenja na jonosferu, 1-2

Referat o značaju površinske komponente rasprostiranja elektromagnetskih talasa, 1-5

Kratak osvrt na stanje i upotrebu vođenih projektila i veštačkih Zemljinih satelita, 1-5

ПРЕДАВАЊА

О предавањима нема потпуних података. Николић помиње да је пре рата одржао дванаест предавања преко краткоталасне радио станице у Београду, која су превођена на француски, енглески, италијански и немачки (П 1939/16а), али не наводи датуме и наслове. Међу њима су:

О помрачењу Месеца 8. јануара 1936, одржано 8. 1. 1936,

Има ли живота у васиони, одржано 9. 4. 1936, и

Помрачење Сунца 19. 6. 1936, одржано 18. 6. 1936.

Другде је одржао следећа предавања:

Тајне васионских светова, 19.3. 1935, Народни универзитет, Винковци,

Васиона, свет који нас окружује, 24. 10. 1935, а други део 12. 12. 1935, оба у Графичком дому, Београд (*САТУРН* 1936, 72-73),

О Алберту Ајнштајну и теорији релативитета, 30. 1. 1936, за Просветни одбор С.О. Београд (плакат жути или црвени),

О југословенству и дипломатскоме раду Руђера Бошковића, 16. 5. 1937, на свечаној академији у Београду (*САТУРН* 1937, 133-135).

Прво, према једној објави: "Вечерас у 19 часова, у великом амфитеатру Природно-математичког факултета, Астрономски универзитетски клуб "Руђер Бошковић" приређује свечану академију на којој ће говорити Душан Недељковић "О философији Р. Бошковића и њеном утицају на даљи развој философије" и др Ђорђе Николић "О животу и астрономским радовима Р. Бошковића". Улаз бесплатан" (*ПОЛИТИКА*, 13. 2. 1952.)

После рата одржао је предавања:

Састав на вселената, са пројекцијама и филмом о Сунцу, 12. 1. 1953. и 16. 1. 1953, Градски народни универзитет, Скопље (*НОВА МАКЕДОНИЈА*, од 16. 1. 1953; плакат велики бели)

Предавања у Коларчевом народном универзитету:

Развој астрономије и допринос Југословена овој науци, штампано у публикацији бр. 59/1954.

ЖИВОТНИ ПУТ АСТРОНОМА ЂОРЂА НИКОЛИЋА

Остала предавања у Коларчевом народном универзитету:

Значај астрономије, њена улога и допринос Југословена развоју астрономије, одржано 24. 11. 1952.

Звезде и склоп васионе, одржано 19. 1. 1953.

Из живота Руђера Бошковића – поводом годишњице смрти, одржано 9. 2. 1953.

О новим звездама, одржано 19. 11. 1953.

Рађање и умирање звезда (космогонија звезда), одржано 19. 10. 1953.

Да ли се васиона шири, одржано 16. 11. 1953.

Материја у васиони и формирање небеских тела, одржано 9. 2. 1957.

Говор на Академији у част рођења Руђера Бошковића (тема непозната) – поред њега Душан Недељковић, Татомир Анђелић, Ернест Стипанић, Драгиша Ивановић, Сретен Шљивић, Ђорђе Лазаревић, 10. или 11. 11. 1961.

(рукописна библиографија предавања на Коларчевом универзитету, 1944-1985, сачинио и обрадио Јанић Ј. Ђорђе)

LIFE OF ASTRONOMER DJORDJE NIKOLIĆ

Life and work of astronomer Djordje Nikolić (1908-1971) the first president of Astronomical society “Rudjer Bošković” is presented. Also, bibliography of his works is given.